

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

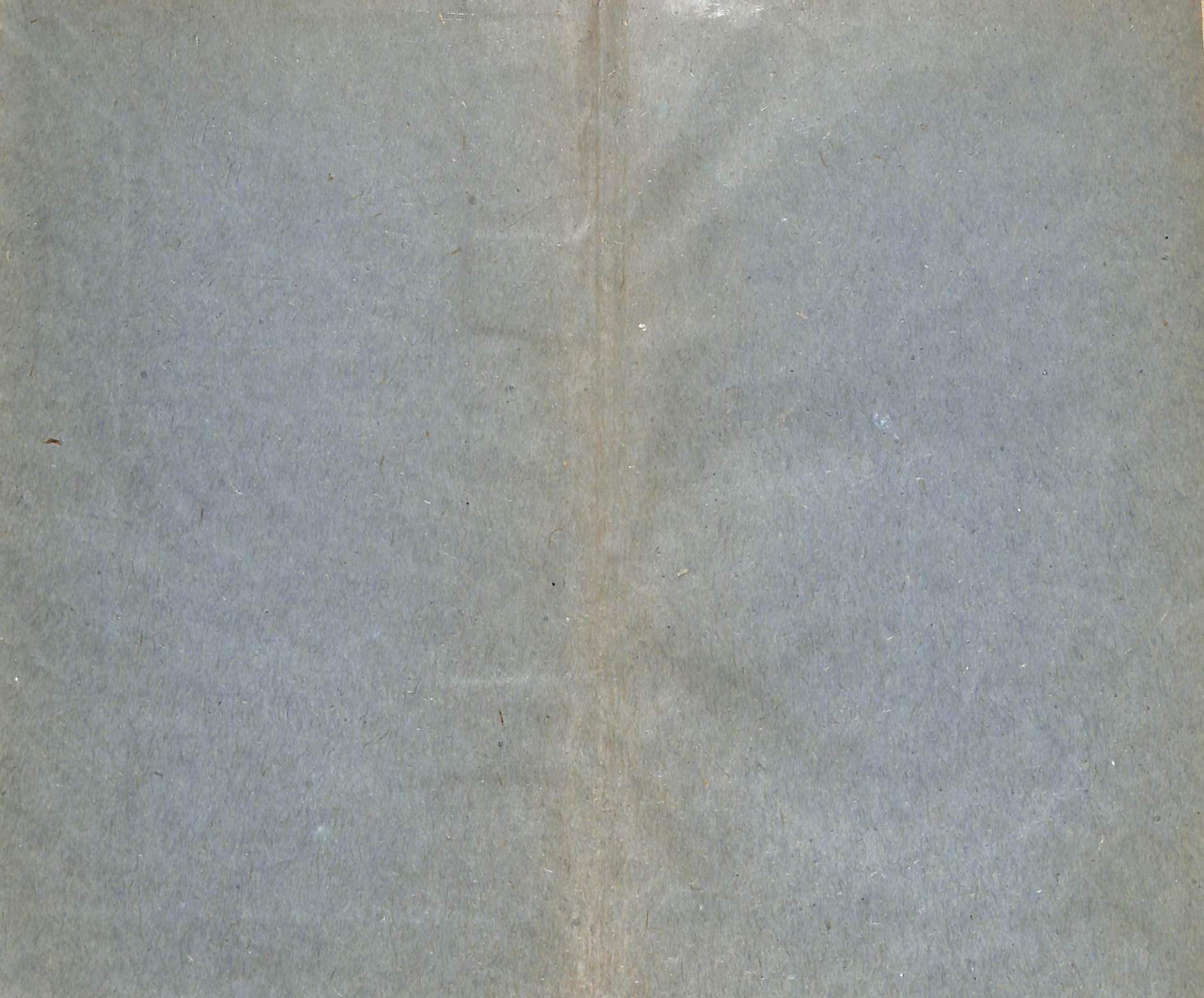
You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9366

891.99
9-76

891.99
2-76 и и
и

ՑՈՒՑԱԿ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԻ

ՄՈՎՍԻՍԻ ԶՈՀՐԱՊԵԱՆՑ

ԱՐՅԱՆԵՑԻՑ

ՄԸՍՆ ԸՓԸՔԻՆ

ԴՐԱՍԿՈՒ

Въ Университетской типографии (Клатковъ и К°),
на Страстномъ бульварѣ.

1870

891.99
2-76

Վ. 3. Կ

891.99
—
9-76

2306

ЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ

БАКИНСКОМУ ВОЕННОМУ ГУБЕРНАТОРУ,

УПРАВЛЯЮЩЕМУ ГРАЖДАНСКОЮ ЧАСТЬЮ,

ГОСПОДИНУ ГЕНЕРАЛЪ-ЛЕЙТЕНАНТУ И КАВАЛЕРУ

МИХАИЛУ ПЕТРОВИЧУ

КОЛЮ БАКИНУ

613

СЪ ЧУВСТВОМЪ ГЛУБОЧАЙШАГО ВЫСОКООПОЧТАНИЯ И ИСКРЕННѢЙШЕЙ ПРЕДАННОСТИ

ПОСВЯЩАЕТЬ

Моисей Зурабовъ.

Дозволено Цензурою. Спб. 30 Сентября 1869 года.

5855

38

2003

*

* * *

Յառաջաբան խօսքերի աել,
Զհամարուի իմ մասին մեղ՝
Ասել միայն, թէ երբ ինձ նել,
Չանձիր ժամեր գէպ եղեն՝ գել
Թեթևութեանս ու զբաղմանց
գանումեմ միշտ մէջ պարապմանց,
Գրելով երգեր, անցք նոր, վաղանց,
Այլ գէպք, բերմունք, վարք, բարք կանանց:—
Այս էր պատճառ կամ նպատակ,
Որ ինչ ընկաւ իմ գրչի աակ՝
Ժողովեցի, և այս վաստակ,
Ահա իբրև 'ի յիշատակ
Վաղ օրերիս ախուր դաժան,
(Որով սրախ վէրքեր բուժան).
Երեք մասանց կարգաւ բաժան՝
Համարեցի տպելոյ արժան:—
Չեմ օրոնում գովեստ, պատիւ,
Գործ է թերի, սխալքս անթիւ:

Չեմ վշտանալ բնաւ սրտիւ
 Թէ կուզ դատեն ինձ վաս՝ խեթիւ
 Թառ չ'տայ ոք ինձ դոլասան,
 Պէտք չ'են ինձ խօսք ճոխ, ճարտասան.
 Չնշին նուեր այս իմնվասան
 Բերեմ Ազգիս, կամ անսասան:

ՀԵՄՎՊԱՏԱՄՈՅՆԻ

ՄԵԴՈՒ ԼՐԱԳՐՈՅ ՇՆՈՐՀԱՌՈՐՈՇԵՆՆ.

Բարենա դու եկիր քնքուշ նոր Մեղու,
 Հազիւ տեսաւ քեզ կարօտ Հայաստան.
 Ա՛ն, յօյս կայ՝ որ նա քեզ երկար թողու
 Ծածել հիւթ ծաղկանց յիւր մեծ անդաստան:
 Գալոյդ ուրախ եմ, տեսըդ շնորհաւոր,
 Եկ ինձ մօտացիր, տեսնեմ զմայեմ.
 Աստուած տայ լինիս ծեր արդիւնաւոր,
 Որ պարծիմ քեզնով, միշտ ցնծամ, փայլեմ:
 Փառք կենարանին, որ Հին Հայաստան,
 Կայելով այլոց ցանկալի բաղդին,
 Բացեց, թէ և ուշ՝ քեզ իւր գարաստան,
 Տալով կատարում իւր որդւոց ուխտին:
 Շնորհիւ մեր Կայսեր, Ճշմարիտ, քո Հայք
 Հարուստ են, միայն յայտնի է փորձով՝
 Զեն բացուել նոցա ոսկւոյ փաթութայք,
 Մինչեւ շտեսնեն արդիւնքը գործով:
 Առատ նուիրօք՝ շատերն Շուշեցւոյ,
 Ալամ մի միայն գիւղ իւրեան Արցախու,
 Որպէս Հազարիցս ցոյց են առւել այլոց՝
 Քեզ հարիւր տարուան կեանք կառնուն ծախու:

Հասուց է, իրաւ, հոգւով կարօտ է
Մեղմն Մասիս մայր մեր Հայաստան.
Գիտես նա ծեր և վաղուց ցաւոս է,
Տնուր նրան քաղցր գեղ թէ և յայլոց տան:
Հայոց մեղբասէր լինելոյն մասին
Հասոնք են խօսել, բայց ոք չէ ցաւել,
Այժմ դու եկ այլոց հետ ՚ի միասին
Զանք արա Ազգիդ շնուր մեղք տւել:
Ես, Ակադին պէս՝ ազգով բռն Հայ եմ,
Բայց պատահել է անունս Մուսայ է.
Ուստի ի՞նչ հարկ, որ աջ ու ձախ հայեմ,
Լաւ, վաս քեզ ընծայ՝ իմ երդս ան է:
Կրկին շնորհաւոր այս նոր քո տարին,
Նորածին մեղմ, դալուսարդ բարի.
Անփորձ, յաջողակ կեանքդ երկարին,
Չըդիպի երբէք քո ոտըն քարի:

ԳՅՐՈՒՆ ՀԵՅՅՈՍԵՆԻ

Բարեաւ եկիր, բարեաւ գարուն,
Բարեաւ նոր քո գալուստ սիրուն,
Մեծ է շնորհդ ով մեր գարուն,
Բարի է մուտդ յայս մեր գարուն..
Ո՞լ էր տեսել այսպէս փայլուն
Լոյսդ ծագէր վաղ շողշողուն,
Շէն մնաս դու միշտ հաստատուն,
Շէն լինի քո քաղցրիկ անուն,
„Մատաղ քեզ մեր ամեն տեղ տուն,
„Մատաղ վառվառն քո արեւուն:“

Հասեր անցին ամառ, աշուն,
Ցուրտ, ձին, անձրւ, ձմեռ, դարուն.
Բայց նոր՝ տեսաք մուտ քո զուարթուն.
Այսպէս հաճոյ ամենեցուն, —
Հաճոյ՝ որ Տէր մեր շնորհատուն
Նոր լոյս ծագեց մեզ պատարուն,
Ցղելով յառաջ քոյ սիրասուն
Գուշակ գարցդ գողտրիկ Մեղուն:
„Բարեաւ երկիր, բարեաւ գարուն,
„Բարեաւ նոր քո գալուստ սիրուն:“
Օրհնեակ լինիս նոր մեր Գարուն
Նոր արեւովդ պարզ աճեցուն:
Մեք թմրութեան էաք ՚ի քուն,
Անհոգութեան ՚ի խորս ծովուն,
Բայց բարերան՝ այս վաս մահուն
Յանկարծ շնորհեց կենդանութիւն,
Ցղեց մեղուն աւետատուն
Յանյոյս ծագաց Հայոց ՚ի տուն:
„Մեծ է շնորհն գարնանս սիրուն,
„Բարի է մուտն յայս մեր դարուն:“
Երանի քեզ ով Վասց տուն,
Որ ծընար մեզ նոր քո մեղուն.
Այս Հայոց չես տեղի բռն,
Բայց դու եղեր վերակացուն
Արարատայ և Կովկասուն,
Որ գեռ չհասած առաւօտուն,
Զորացաւ վաղ բռնով համբուն,
Բարձաւ անհետ նոցա անուն:
„Այժմ շէն մնաս միշտ հաստատուն,
„Շէն մնայ քո տեղի և տուն:“

Հէք Մուսայիս միայն խորուն
և ջերմ խնդիր և ցանկութիւն,
Որ քո որդիք ճոխ և գիտուն
Տացեն մեղուիդ կեանք իմաստուն,
Ման ածելով մէջ ծաղկներուն
Հայաստանի լայն դաշտերուն,
Առատ գետոց պերճ ծայրերուն,
Ժողվել քաղցրիկ հիւթ ամենուն:
 »Ո՛հ, մատաղ քեզ մեր գոյք արիւն,
»Լաւ պահպանիր մեր նոր Մեղուն:«
Խոկ ովք քնքուշ Մեղու սիրոնն,
Խնդիրս ՚ի քէն է միշտ արթուն
Կնիլ զդաստ ժիր և ներհուն:
Խնդիր փոքրիկ քո թեւերուն,
Զգոյշ թռիր ՚ի զլուխս անհուն
Արարատայ և Կովկասուն,
Որոց պատճառ եղեն ցուրտ, ձիւն
Քո նախորդաց անժամ մահուն:
 »Ո՛հ մատաղ քո քաղցր արեւուն,
»Զիւնիմ վսկայ այն վատ պահուն:«

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ ԾՈՒՅՑԻ ԱՅՑ.

Երկու անդամ սիրով անյաղթ,
Յշեցի Մեղուիդ թռուղթ բարեմաղթ,
Յանկացայ քեզ երկար կեանք, բաղդ,
Ժողվով անունս անյայտ ու գաղտ:
Ինչ հարկ օգուտ՝ անունս տամ,
Հէք Մուսայն եմ աղջիդ անդամ.

Այժմ և սրտանց ասել փութամ,
Թէ շատ ապրիս՝ որ շատ խնդամ:
Տալ նիւթ մեղսիդ չեմ ես ժլատ,
Ըստ իմ կարեաց թէ լաւ թէ վատ.
Վառ է յիմ սիրտ սէր քո անհատ,
Միայն ափսոն, քիչ եմ ազատ:
 Սուտ պարծանաց չեն այս իմ բանք.
Դու չես տեսնել երբէք զրկանք,
Ես և շատոնք կառնեմք միշտ ջանք,
Որ վատ չխօսին այլոց բերանք:
Ճատ կան յարմար քո ճաշակին
Աստ և յԱրցախ ծաղկունք անդին,
Միայն կարօտ է մեր այգին
Քեզ պէս մեղսուի ժիր մշակին:
 Թռիր ՚ի վեր վատահ արձակ,
Ե՛կ և յայս կողմն ճոխ, ընդարձակ,
Համեզ են մեր ծաղկանց ճաշակ,
Ծծիր անյագ, կապիր շալակ:
Դու նոր ծնար նոր մեր մշակ,
Հայաստանի գարնան գուշակ.
Արա մեղսիդ նիւթ անուշակ
Շուշան, նարկիզ, վարդ, մանուշակ:
 Կնչպէս Կովկաս և Արարատ,
Քո աշխատանքն չթռուս թերատ,
Հեռի ՚ի քէն վատ այս արատ,
Երկար, յաջող ապրիս դու շատ:
Ահն նիւթական օգուտըն թռղ,
Բարի պաղոց լեր դու կըթռղ,
Կան քեզ համար շատ աղօթող
Թռղ երախտեաց անուանդ կոթող:

Կան և անձինք, որք ունին ահ,
 Կարծեն կ'հասնի շուտ և քեզ մահ.
 Ջանք արա տալ Ազգիդ լսու շահ,
 Որ պինդ պահեն միշտ քեզ անահ:
 Թող անցանէ այս նոր տարիդ,
 Կուզեն շատոնք սրտանց բարիդ.
 Ժիր աշխատիր լե՛ր ճշմարիտ,
 Կլինիս շուտ թանգ քան մարդարիտ:
 Յետ բարեմաղթ այս իմ բանից՝
 Տամ քեզ համբաւ Ծուշոյ անցքից.
 Առնել և քեզ հաղորդակից
 Իմ խնդութեան սերաւ, հոգելից:
 Բայց մինչև այն մի՛ նեղանար,
 Որ աստ կամիմ ես պարզաբար,
 Զգել իմ խօսքն փոքր ինչ երկար՝
 Հետաքըթիր մարդկանց համար:
 Բերդաքաղաք է մեր Ծուշին
 Մէջ Արշախու մեծ նահանգին,
 Յերից կողմանց սարք ահազին
 Բնութեամբ հիմնած են պատ բերդին:
 Բարձր է տեղին շատ գեղեցիկ,
 Ժայռիք խորին, պինդ, անսառիկ.
 Ամառն հով, ձմռն սաստիկ,
 Առողջարար օդըն քաղցրիկ:
 Սա չէ քաղաք մեր Հայոց հին,
 Այլ շնուած է Փանահ խանին
 Տասն եօթներորդ դարու միջին,
 Մեր Մելիքաց ժամանակին:
 Երբ որ եղեւ չէն, հաստատուն,
 Ծուտ շնուեցան շատ տեղ ու տուն,

Իսկ տունք Հայոց յայն իսկ դարուն
 Են հաղար և քառասուն:
 Ցետոյ գարձաւ մեծ, ամեցուն
 Երեկի քաղաք սիրուն
 Եւ այժմ Հայոց թիւ ամենուն
 Եւ ինն հաղար հարիւր ութուն: —
 Ցառաջ եղբ ես էի Ծուշի
 Տհաս մանուկ բայց ՚ի յուշի.
 Ծառք չունեին հաց ու փոշի
 Աղքատաց պէս յայտնեոյն Մուշի:
 Բայց այժմ շնորհիւ մեր Մեծ Կայսեր
 Հայք ճարել են անթիւ փողեր,
 Ոնին քարեայ շատ ճոխ աներ,
 Հարուստ ապբուստ, կեանք անվեհեր:
 Մուր են ուշիմ, չունին կարիս
 Ցառետուրս մեծ գանձեն բարիս,
 Չափեն ոտիւք հարաւ, հիւսիս,
 Ծովլիք, Եփրատ, Երասխ, Տիդրիս:
 Զկայ գողցես կողմ աշխարհի,
 Ուր չգնան ամէն տարի,
 Մրաստ են ժիր, քաջ և արի,
 Ոնին արդեամբէք անուն բարի:
 Ասո հոյակազ կան զարդարուն
 Եկեղեցիք, մի վանք սիրուն,
 Ուր գատնին պարկեշտասուն
 Կուսանք յուսմունս կիրթ և հասուն:
 Բայց քան զամէն թանկագին գանձ,
 Վան է առ Ազգ սէր գերապանձ,
 Ճիշտ հետեւուն կրօնին Հարանց
 Գնահատութիւն օդտից տամանց:

Վաղոնց է աստ Հայոց լեզուն
 Ունի մեծ յարդ յաշա ամենուն,
 Ծագել է նա իւր լոյս փայլուն
 Առ հասարակ ամէն աեղ, տոն:
 Լեզուք Ռուսաց, Պարսից, Թաուրքաց
 Սովորական են մէջ բազմաց.
 Հաս կան որդիք և աղքատաց
 Տեղեակ յիշեալ չորից լեզուաց:
 Քիչ են անձինք անկիրթ, անսանձ,
 Ունին բոլորք բարի նախանձ.
 Խակ որ զորկ է ՚ի գիտոթեանց,
 Համարի թվում մարդկանց:
 Հարկ չէ երկար ինձ պատմել աստ,
 Կարճն ասեմ՝ խելօք, զգաստ,
 Ազգասէր են, Հոգովը պատրաստ
 Տալ ամենից բարեաց նպաստ:
 Կահանգն է մեծ լայն, ընդարձակ,
 Ունի հարուստ վեց գաւառակ.
 Անթիւ են գետք, աղբիւրք, վտակք,
 Բուսոց, աղոց պէսպէս տեսակք:
 Անհամար են պարտէզք, այդիք.
 Զանազան ծառք, թաւուտ մայրիք.
 Տաւար, ոչխար, գովանի ձիք,
 Եւ այլ ամէն չորքոտանիք:
 Աստ շատ լինին և լաւ գինի
 Անշափ բրինձ, ցորեան, գարի,
 Բամբակ, տորոն, ծառք թթենի
 Քանի քանի հանք պղնձի:
 Երկիրս, իլուա՝ է հայրենիս,
 Բայց ուղեղ են միտք ողջ բանիս.

Ե՛կ տես սրան յամնեան Մայրիս,
 Հարուստ բնութեամբն շատ կ'զմայլիս:
 Ի՞նչ երկարեմ թել իմ բանի,
 Ըստոնց վաղուց է քաջ յայտնի՝
 Թէ աստ յԱրցախ անշափ քանի
 Կան սուրբ տեղիք մեր Հայրենի:
 Ո՛չ ուր է զրիչ տնող լաւ ձիր,
 Կամ փորձ, հմուտ նկարագիր.
 Որ կարենայ անցյնել ՚ի գիր
 Ճիշտ առարկայք աստ ցանուցիր:
 Դու մեր Մելու հնար ճարիք
 Գալ և յայս կողմն պերձ, բարելիր,
 Եւ կամ այլ ոք հմուտ յղիր
 Լինել տեղւոյս հանդիսագիր:
 Ասեմ և այս՝ թիւ ամենուն
 Են աստ բնակչաց ազգաւ Հայք բուն
 Յիսուն հազար և իննուն,
 Եկեղեցիք հարիւր վաթուուն.
 Ան ինձ ների՛ր ես մոռացայ,
 Եւ իմ մաքից շատ հեռացայ,
 Թողի անվերջ՝ ինչ խոստացայ,
 Լաւ չէ, վայ ինձ՝ որ ուշացայ:
 Կամքս էր տալ լուր բարի անցքից,
 Առնել ազգ մեր ինձ ինդակից.
 Ահա նոր թել նոր գովեստից,
 Ցապացոյց իմ անցեալ բանից:
 Շուշին ինքեան բաղդ համարի,
 Որ կարգեցաւ յանցեալ տարի,
 Աստ սրբազան Գեորգն արի,
 Հոգեոր Հայր Տեսուչ բարի:

Ծնայելով կարճ միջոցին,
 Պայժժառացաւ նոր մեր Շուշին,
 Գթով, սիրով իւր քաջ հովսին
 Ճանայ համել ոսկեայ գարին:
 Արդեամբ նոյն Հօր գործոց, ջանից,
 Նոր հիմն եղեւ ուսմանց, մարզեց,
 Բացաւ գպոց լեզուաց երից,
 Որոց համար և ամենից:
 Սա այժմ ներքոյ իւր թեւերուն
 Ունի մանկունք հարիւր յիսուն,
 Ուսուցչքն են ընտիր, գիտուն,
 Վարեն իւրեանց պաշտօն արթուն:
 Շուշոյ մէջ կայ լայն և հարթար
 Հասարակաց մեծ ճանապարհ,
 Շինել են անդ նոր Տաճար
 Մեծակառոց ձեռլ ճարտար:
 Հայք աստ ունին հին տպարան,
 Գնեալ ծախիւք ժողովորեան,
 Սա փոշեթաղ եր յաւերման,
 Անգործ, անշահ ՚ի մոռացման:
 Կոյն մեր ժիր Հօր միտք իմաստուն
 Կորոգեց նրան ճնին հաստատուն:
 Փառք Աստուծոյ, յայս մեր գարուն
 Տեսաւ և այն լյս արեւուն:
 Լուր ինձ ՄԵղու՝ ՚ի քո շալակ
 Ունիմ բարձել ես նոր թոշակ,
 Առ տար և այն թեօքդ բարակ
 Յընծայ Ազգին, քաջ սուրհանդակ:
 Ե՛րթ մեղմաձայն, որախ ասաւ,
 Աւետէ քեզ քո հեք Մուսայ,

Թէ շինի վանք Ամարասայ
 Չեռօք մեր նոր Մեկենասայ:
 Սորբ այս տեղի է քաջ յայանի,
 Հին պատմութեան մէջ անգամի,
 Լուսաւորչեան թուրին ունի
 Սուրբ մասոնքն Գրիգորիսի:
 Տեղի էր հին Հայոց ուխտի,
 Բայց ըստ անդութ բերման բաղդի՝
 Թափուր, աւեր, բարձ ու թողի,
 Կայր, միայր կարօս այց երողի:
Հ
 Այժմ աղայնոց մեր ջերմեսանդ
 Հաւատ շարժեց սոցա եռանդ,
 Եւ ահա նոր հզարապ անդ
 Կանգնի տաճար գարուց յաւանդ:
 Այս գործոց մէջ չմոռացաւ
 Հայր մեր Հովիւն իւր հոգույ ցաւ,
 ԱՌ գեղեցիկ հոգ հոգացաւ,
 Մեծ ինդութեամբ սիրտ մեր լցաւ:
 Հայցնես՝ թէ ի՞նչ այս հոգ արժան,
 Պատրաստ հոգւով տամ պատասխան
 Ուտեաց համար ժողովրդեան
 Կրացիկ Հայոց ուսումնարան:
 Այս գործ մէծ է քան միւս զամեն,
 Որ մեր Ուտիր, Կիմ, Վարդաշէն
 Բնակին, թէ և բուն համօրէն
 Հայք են, խօսին ոչ Հայերէն:
 Այժմ շնորհիւ Հօր Արբագան
 Կոքա, և այլք նոցա նման
 Կոտորեն իւր հայրական
 Լեյուն ՚ի փառա Ազին Հայիեան:

Բաց յայսցանէ մեր Քաղաքին
 Հայք մեծ գումար պատրաստ ունին,
 Ըստ խորհրդոյ նոյն վեհ Հովուին՝
 Բանալ գրատոն աստ Ազգային:
 Շինել ունին կ'յ ընդ գրատան
 թանգարան վերծանութեան,
 Որք ՚ի պատիւ Հօր Սրբազան
 Պիտի կոչուին „Սուրբ Գէորգեան:“
 Իսկ թէ ոյք են անուամբ, ազգաւ
 Շինողը նոյին և ինչ կարգաւ,
 Կրել ունիմ և այս համբաւ
 Ես յետ սորտ ջոկ նամակաւ:

ՌԵՄԵՐԵՄԵԴ ԹԱՐԻՒԹՅՈՒՆ

Երկրորդ նոր տարիդ լինի շնորհաւոր,
 Գողտրիկ մեր „Մեղու“ ժիր վասանկաւոր.
 Աստուած տայ երկար քեզ կեանք բաղդաւոր,
 Լինիս միշտ յաջող, անխոնջ, փառաւոր:
 Լաւ կատարեցիր քաղցրիկ քո պարաքն,
 Տեսանք գովանի քո վարք ու բարքն,
 Ինչպէս վայելուչ եր դարուս հարկն՝
 Պահեցիր սիրուն քո կարգ ու սարքն:
 Քաղցր է մեզ համոյ, ինչ գու գործեցեր,
 Շատ ընտիր ծաղկանց հիւթն մեզ բերեր,
 Գեղեցիկ կերպով հին, նորն խառնեցեր,
 Ամէնն ինչ որ մեզ եր պէտք, շահաբեր:
 Ի՞չքան եր մեր կամք ու սէր փափակն,
 Առինք քո համեղ մեղքի ձաշակն.

Շէն՝ հաստատ մընայ առատ փեթակն,
 Օրհնուի՛ բարելիր „Մեղուիդ“ վաստակն:
 Այժ, ողջ տարին ցերեկ ու գիշեր,
 Քուն, հանգիստ, գագար բընաւ չտեսեր,
 Ման եկիր սարեր, գաշտեր ու ձորեր,
 Ծծեցիր անոյշ բուսեր, ծաղկունքներ:
 Գիտենք՝ ճանճք, բզէզ, կայծոսիկ, ծզրիդ.
 Շատ դէմ ելան քեզ մէջ ճանապարհիդ,
 Զանք արին դընել արդելք թերիդ,
 Խլել բանաբար բոն բեղուն բարիդ.
 Բայց նոցա բղումն, ջանք, ճիզն անվայել
 Քեզ ոչ կարացին վընաս տալ, յաղթել,
 Եւ գու քո թափէքն հանգարտ, անարդել
 Յառաջ վարեցիր կարգաւ, փորձ, ընդել:
 Մեք փոսուայից սուտ լոյս տուողաց
 Չենք կարող կազել ոշինչ յոյս բարեաց . . .
 Հասու ենք „Մեղուիդ“ լու աշխատանաց,
 Գու ես հարագաւ բերք մեր Հայրէնեաց:
 Քեզ է միշտ պաշտպան Մայր քո՝ Հայաստան,
 Տեղեակ է նա միւս ճանճռանց սերնդեան,
 Խորթ նոյց բնութեան, ճգանցն անպիտան. . .
 Ծուռ մուռ թաւչելոյն, բզզալոյն խոտան:
 Նա ճնաւ քեզ պահեց ինքեան սեպհական,
 Բացաւ առաջիւ իւր մեծ անդաստան,
 Տուաւ ծծել հիւթ ծաղկանց բիւրազան,
 Շինիր մեզ աղնիւ մեզը պատուական:
 Կպահենք քեզ միշտ մեք անկեղծ սիրով,
 Գոհ ենք քեղանից սրտով ու հսկուվ.
 Պարծանք լինիս մեզ բարի ընթացքով,
 Ուղ կենօք առատ, շահաբեր ջանքով:

Ահա նոր տարի, քեզ և նոր հանդէս,
 Աշխատիր անդուլ անցիալ տարւոյ պէս,
 Նոր քո խորիսիներն հանիր, բայց ՚ի տես,
 ՚ի փորձ, ՚ի վայելս ճաշակաց պէսպէս:
 Դու ուշ մի ձգեր օտար տեղերին
 Մարիկ տուր Հայոց բարձր սարերին,
 Լայն մեծ դաշտերին, խոր, հին ձորերին,
 Անուշ ծաղկներին, առատ բուսերին:
 Տե՛ս քանի՞ հարուստ ես քո կալուածքով,
 Տե՛ս՝ ո՞լ է քեզնից մեծ իւր ստացուածքով,
 Զանք արա ուրեմն լինել և դորձքով,
 Արժանի կոչմանդ բարի վաստակով:
 Յուսով ենք, յուսով՝ «Սեղու» գեղեցիկ,
 Որ բարակ թևերդ, սոներդ փոքրիկ
 Կման և յապայն անվընաս, ողջեկ,
 Կ'տան անպակաս մեզ մեզը զուտ, քաղցրիկ:
 Տայ ուրեմն Աստուած դալ երբորդ տարին,
 Ո՛ղջ լինենք, հասնենք ցանկալի օրին.
 Որ նոր օր հնելով՝ մաղթենք քեզ բարին,—
 Տաս պտուլ շահուց միով հաղարին:
 Քեզ բարձր օր, կեանք և բարձր վախճան,
 Աստուած լինի քեզ պահնորդ, օգնական,
 Պահէ ել ու մուտդ՝ անփորձ, անսասան,
 Բարեաւ միսս, գնա՛ Տէրամբ անխափան:

ԿԵՇԱԹԻՒՆ ԵՒ ՄԵԴ ՄԵՇԱԴ
 (Ա Ռ Ա Կ)

Մանր թռչող կենդանեաց, կամ այլաբար՝ միջատաց
 Կայ մի տեսակ կածոսիկ կամ փոսուրայ անուանուած.
 Սա գորշախայա է գունով, ունի բոլոր գեղծ կաղմած,
 Եղնաձնոյ է նըման, բայց գունչն սուր, առան բաց:
 Զհայելով այլանդակ, տղեղ ձեւոյն, կազմածին,
 Կայ նորանում բնութեան տուած ձիւք մի առանձին,
 Այն է նորա ունեցած կարճիկ տուարն մերկ, տեղին,
 Որ աալիս է ինքն ինքեան փայլինչ լուսոյ գիշերին:
 Անհաշտ ունի սա ՚ի բնուատ, վատ սովորոյթ գարշելի,
 Պատրաստ է միշտ կառուուել հետ իբանից մեծերի.
 Ինչ տեղ գտնէ օթարան այլ միջատաց բոյն, տեղի,
 Անահ, վատահ նոցա մէջ կըմտանէ, կըխաւնուի:
 Հատ կաշխատէ լրբաբար ճանկով, սուքով, թեւերով,
 Երկիւղ տալ ու փախցնել, նրանց բունից բոլորով.
 Տուան շուտ շուտ ցայց կտայ, որպէս թէ նա իւր լուսով,
 Լուսաւորիչ, մեծ նոցա ստեղծուած է Աստուծով:
 Պարզաբանել ինչ հարկ է, որ անձնապարծ ինքնիշխան,
 Կերք միջատին ջանքըն է, գործ զնելով իւր լըթան,
 Հնար գանել աշխատած այլոց վաստակն քրտնաջան
 Խլել ինքեան կերպակուր, թողուլ ընկերն՝ զուրի ունայն:
 Այսպէս մի օր աներես, անհաշտ մեր այս կենդանին,
 Յանկարծակի դուրս ելաւ ճանապարհին գեմ Մեղսուին,
 Որ փութաջան իւր յայտնի հանդարա բարուքն առանձին
 թռութուումէր՝ բղայալով բուտոց վերայ ծաղկներին:
 Չդիմացաւ նախանձու՝ սիրտ միջատին մեր ծանօթ,
 Յառաջ խաղաց համարձակ յոխորտանօք անսամօթ,

Եւ անհամբեր խօսք բացաւ հետ անմեղին յասմնուս,
թէ ի՞նչքան կայ քեզ այս տեղ, վաս դու մեղու քսամնոս:
Ո՞վ տուեց քեզ իրաւոնք ման գալ մէջ իմ դաշտերին,
Դու շրջմոլիկ, վայրասուն, սևահողի հողածին.
Գիտես՝ ես բնաւ կամք չունիմ նայել քեզ պէս ընկերին,
Մինչեւ լսել քո անունն՝ ցաւ է սաստիկ իմ սրտին:
Միթէ խռու ես, չես լսել, գու անհմաստ ու անպէտ,
Որ լնդհանուր միջատաց ես եմ միայն իշխող, պէտ,
Կոյն յո սեսին տէր, շահ, բէկ, դէտ, առաջնորդ, յեղապէտ,
Զկայ այլ և բաց յինէն, ոչ իմաստուն, ոչ վարպէտ:
Կոյր ես, մի թէ չես տեսնում գու իմ լոյն համասփիւռ,
Որ տալիս եմ անխնայի, թէ և շատ թանդ ճանձից բիւր.
Ո՞վ կարող է գէմ կենալ առանց տալոյ ինձ դիումին իւր,
Ուստի ելեր, ուր եկէր, անկիրթ մեղու յիմար, թիւր:
Գիտես ինձ հետ չէ կարող բանալ հանդէս խօսութեան
Ով և իցէ՛ ծանօթ իմ պատուոյ, փառաց և անուան.
Ես եմ միայն, որ հասի բոլոր տեսակ բարութեան,
Զկայ երբէք աշխարհում, հզօր, ճարտար՝ ինձ նման:
Այս օրինակ և այլ միւս խօսքեր խօսեց այն լիտին,
Վայր ՚ի վերոյ գուրս տալով ի՞նչ հաճոյ էր իւր կամքին.
Զհաւանեց ոչ ոքին, ամէն գիտնոց աշխարհին,
Ասաց ամէնքն և չարժեն կեղաստ նորս մի ոտքին:
Խեղձ մեր Մեղուն զարմացած՝ մընաց սառած լուռ միջիկ,
Տալ պատասխան այն լրին չնուզ ձեռով խիստ, սաստիկ.
Ապա դարձոյց գէպ ՚ի նա ուշն իւր, ասաց հանդարտիկ,
Մի տաքանար բնաւին, թո՞ղ բարկութեանդ այդ ալիք:
Ով իցեմ յայտնի եմ վաղուց թէ մեծ, թէ փոքրիկ,
Հաստատ բարուցս, սննդեան, իմ կանոնացս ես բնիկ,
Ման եմ գալիս դաշտաց մէջ ծաղկանց վերայ գեղեցիկ,
Ծծել, տանել յիմ փեթակ մեղրիս համար հիւթ քաղցրիկ:

Թէ յեղապէտ, թէ վարպէտ, թէ շահ ես բէկ ինքնիշխան,
Թէ լոյս, պարծանք, զիտնական, կամ թէ այլ ինչ աննման,
Ինչ և իցես, կաց հանդարտ, կաց վիճակիդ բաւական,
Բայց մի՛ լինիր գու բարձող քոնմանեաց հանգստեան:
Ի՞նչ հարկաւոր աւելորդ, կծու խօսքով ինքն հաւան,
Խառնվիլ ամէն դործ ոյ մէջ, որ չեն պատշաճ ու պատկան,
Կրուստիլ միշտ կամ գոռաւ, քեզ ի՞նչ հարկ պէտք կամ
արժան,
Ի՞նչ և վայել քո կոչման յոյց տալ ինքնդ գերբնական:
Միջատ ես գու ոչ այլ ինչ, չեն թուում քեզ փիզ ու ձին,
Քանի մի բան զիտելով, չես հաւանում բոլորին,
Կարծես փոքրիկ քո արտան կայծով լուսոյ սին, չնչին,
Լոյս տուող ես ողջ աստեղց, արեգական և լուսնին:
Չես հաւանում ոչ ոքին, բայց ուշ դարձուր ինքնդ
ինքեան,
Միթէ Աստաւած ստեղծեց քեզ ինչ միայն աննման.
Քո սաստիկ նայելով, չկայ այլ և մէջ մարդկան,
Քեզ հաւասար բընաւին, գուցէ և ո՛չ վերնական:
Ան ինձ լսի՛ր, սիրելի, թո՞ղ այդ բնութիւնդ ատելի,
Ինչքան իցես մեծ, հզօր, գիտուն, խեղօք և արի,
Թո՞ղ այլք լինեն զնահատող քո իրաւանց, քո սեսի,
Իսկ գու ինքն յած պահիր, պատուիդ համար աւելի:
Ո՞ր գերազանց քո խելքըն . . . երբ մնուացար հին
Նախնեաց,
Աստուածատուր օրէնքն, կարգ ու վարքըն ձեւ կենաց.
Ի՞նչ ես կարծում գու գառնալ, ազգ ու տակըդ դէն գցած
Ասիւծ, թէ մարդ, թէ հրեշտակ, և կամ մեղայ թէ
Աստուած:
Այսպէս և այլ խրատիւք խօսէր Մեղուն բարեսէր,
Կածոռակին հետ հանդարտ, բայց և յետոյ տալ խնդրէր

իրան ազատ ճամապարհ։ իսկ երբ լիտին այս լուր,
Խիստ առաջարկ աւենդ ջերմի թաշոտումքը վայր ՚ի վեր։
Ապա բացեց սանձարձակ նա իւր լեզուն վատ, անփակ,
Արտի փղձուկն հանելով, դուրս տուեց շատ ստանհակ
Անարդանք գէմ խեղճ Մեղուին, նորա ազդին հակառակ։
Որ լուրոյ չէր արժան, չէր եղած և օրինակ։
Հաեց Մեղուն մեր պարկեցաւ, յետոյ գարձաւ հեռացաւ,
Բայց չարըն այն կածուիկ նոր աւելի կածացաւ,
Գլնաց նորա ետեւէն . . . երբ իեթակին մօտացաւ,
Անահ, անխոհ յետ Մեղուին ձգեց ինքն մէջ մոտաւ։
Տեսին այս լիբը արարքը անկոչ հիւրին անյարմար,
Փեթակին մէջ Մեղուքըն բազմութեամբ մեծ անհամար,
Թափուեցան շուռ բարկութեամբ նորա վերայ հաւասար,
Հագար ու մէկ խայթոցով խոցուեցին չարաչար։
Այսպէս ապա կիսամահ նա ՚ի վարձ իւր գարշ գործոց,
Գուրս քաշու եցաւ փեթակից, մնաց քանի մի միջոց։
Յետոյ երբ որ զբուա ինչ թեթեութիւն այն ցաւոց,
Շուտ հեռացաւ կորակոր, անելով մեծ ողբ ու կոծ։
Բայց զարմանք է՝ այն լիտին, չանցաւ երկար ժամանակ,
Մոռանալով քաշածքիւր հին բնութեամբ բիրտ, վայրակ,
Տեսաւ մարդ մի իւր գործում ուներ ձեռին վառ ճրագ,
Վաս վեցաւ նոր նախանձը, կարծեց ինքեան նըշաւակ։
Ուստի անխոհ խուճապաւ վերայ թուաւ այն մարդոյն,
Եւ յետ տալոյն անարգանք, վաս նախառինք գոյնագոյն,
Ասաց միթէ չէ յայտնի քեզ յատկութիւն իմ աըտնոյն,
Ի՞նչ է այդ քո ճրագըն մօտ անշէջ միշտ իմ լուսոյն։
Այս միջոցիս բարկացած ձգեց ինքն մէջ ճրագին,
Այն գիտմամբ՝ որ հանգյնէ, բայց ՚ի նոյն իսկ վայրինին,
Այրվեց թեւեն, այսվեց ողջ, եղեւ նորա վերջ կեանքին,
՚ի վարձ վերջին ստահակին, յամսու կամքին, վատ գործին։

Թո՞ւ լինի քեզ օրինակ, ով ընթերցօվ՝ այս առակ,
Սի՞ լինիր դու բնաւին նախանձու և ստահակ,
Ինչքան իցէ քո պատիւ, շնորհ, ուսումն գերտնակ,
Կաց հեզ պարկեցաւ, մի՛ լինիր անձնակամակ, սանձարձակ։
Ոի՛ և ատեր քո ազգըն՝ նման յիմար միջաւին,
Աշխատիր միշտ ըստ կարեաց նորա վասոքին ու օղորին,
Ճանաչիր չափ քո անձին, վատ մի՛ ասեր ընկերին,
Որ ընդգէմ է բրնական և Արբազան օրէնքին։

Ե Պ Ա Զ

Նշանաւոր երազ տեսի մի զիշեր՝
Լոյս շաբաթ եր գեկաւեմերի երեքին,
Երբ յերեկոյն մատածմունքից վշտաբեր,
Խիստ նեղացած էին իմ սիրու ու հոգին։
Աւելորդ է խօսել վերայ այն մոտածմանց,
Պատմեմ միայն ինչ որ տեսի երազում։
Երեսումէր աչքիս մի լայն, գերազանց,
Վիրուն ծալինոց կանաչաղարդ մեծ գաշտում։
Վիրտըս ինդաց, շտապեցի զբնալ մօտ
Տեսնել ինչ կայ այնտեղ, բայց երբ մօտացայ,
Փչեց զմայլիչ ինձ այնտես մի անոյշ հոս։
Որ հիացած մնայի կանգնած ակամայ։
Փոքր ինչ անցաւ, քանի մի ոտք փոխեցի,
Հասի այն իմ տեսաբանի նեղ գրբան,
Եւ երբ շեմքն ներս մտնելոյ կոխեցի,
Տեսի մի մարդ կապեալ, մօտին կախաղան։
Չիդ էր հասակն, գէմքն խոժու, ոյիսնդակ,
Կնձուած ճակատն, հայեացըն խիստ, կատաղի,
Յուց Ա.

Քատմնած էր զլիսոյ մազն սեռակ,
Եւրոպայի ուներ հաղուստ չուխայի:
Քիչ մի հեռի, սե ծածկովով կայր սեղան,
Որոյ վերայ կային թուղթք, դրիչք, կաղամար,
Կանաչ թղթով կազմած գրեանք ցիրուցան,
Ճախս մոմակալ, մեջ տեղը մի մեծ տումար:
Երկար միջոց մնացի ես լուս. մտադիր,
Նայումի այս բաներին, այն մարդոյն,
Եւ վայրենի սորտ դէմքից դարշ զազեր,
Թափիումէին քէն, չար նախանձ, ժանդ ու թոյն:
Զարմանք տարաւ ինձ, չիմսցայ ովլ էր նա,
Ի՞նչ էր պատճառ խեղճ դրութեան անբաղդին,
Թէ պատժապարտ՝ էր պահպանորդ ոք չկայ,
Է՞ և պիտի բայ դուռն այն ծաղկնոցին: . . .
Ի՞նչ և իցէ տալով նորան ես ողջոյն,
Վայել չէ ինձ, ասացի, որ անհրաման,
Մոտի քեզ մօտ . . . բայց նա անխօս մի և նոյն,
Տեղը կանդնած, չտուեց ինձ պատասխան:
Քիչ մի մնացի, կրկն վատահ խօսք բացի,
Թէ էր այդպէս լուս ես կացել . . . մի բերան
Տուր պատասխան, լսեմ, ովլ ես, ասայի,
Ի՞նչ տեղ է այս, ինչ այն սեղան, կախաղան:
Նա այս անդամ կամաց, ահով, ծանրապէս,
Ասաց, գնամ մօտ սեղանին գրեանքից,
Անդիկալ մի հատն, տար քեզ համար կարդա, տե՛ս,
Ի՞նչ մարդ եմ ես՝ կ'ձանաշես իմ դործքից:
Այն գըքերից շուտ մի հատը վեր առի,
Կազմին վերայ տեսի դրոշմած կայր պատկէր
Առաւոտեան արշալուսի և սարի,
Որոյ կողմից արեգական լոյս ծագեր:

Բայց մինչեւ ես կարող էի բան կարդալ,
Գիտել գո՞նե, ի՞նչ է անուն այս գրքին,
Ո՞վ սեղանին տէր, ծաղկնոցին ինամակալ:
Ո՞յր համար էր շինած դործի տանջանքին:
Մարդն այն յանկարծ՝ թող, ասաց ինձ, այդ գիւքըն,
Ականջդ բաց դու լու լսիր ի՞նչ պատմեմ,
Տես ովլ եմ ես, ի՞նչ է իմ դործ, իմ վարքըն,-
Տես ի՞նչ ցաւ է, որոյ մեջ ես տանջվումեմ:
Ապա՝ խեղճ խեղճ սկիզբն արեց այս խօսքին.
Գաղթայր էի Համադանու վալ ամօք,
Տնանկ, անդործ, դաստարկատն իմ կամքին,
Չունիք ես ընկեր, ծանօթ, ովլ այլ ոք:
Այսպէս երկար անտէր էի մընացած,
Շատ անցքը անցին ողորմելի իմ զլիսով,
Դժուար էր ինձ գտնել գո՞նէ և չոր հաց,
Կանցնէր կեանքս գառնութեամբ, լի ախ վախով:
Թէ և իրան՝ էի տմարդի անոպայ,
Բայց ցանկութիւն, սէր ունիք ես ուսման.
Ուստի մի կերպ զնացի, անցի Եւրոպայ,
Ուր և մաի երեկի ձեմարան:
Այն աեղ դժուար շատ տարիներ անցուցի,
Ասի ուսումն բալը մասամբը գիտութեանց,
Ապա գարձայ դէպ իմ երկիրն և բացի
Հանդէս ուսման իմ հանձարոյ գերազանց:
Ես գիտելով բաց, իմ աղքին, հինգ լեզու
Նեմցի, ֆրանցի, լատինի, Արքի և Պարսից,
Շատ շինեցի գրեանք, ահա ինչպէս դու
Չեռնիդ ունիս մին չզիտեմ քանիսից:
Է՞հ, ի՞նչ ասեմ . . . ողջ աշխարհում ինձ նըման,
Չըկայ գիտուն, և ովլ ուսեալ քան դիս լաւ,

Տես ես ի՞նչպէս պարծանք էի զարդ մարդկան. . . .
 Բայց ի՞նչ վարձու հասի, տուին ինձ ի՞նչ ցաւ:
 Ես իրաւամբք իմ գիտութեան, իմ ուսման,
 Հաւան չկացի ողջ մեծատանց իմ ազգին,
 Հին կրօնին եղէ ատող, դաւաճան,
 Ընդդէմ ազգիս հին խորթ լեզուին, ուսմունքին:
 Գրիչս ի՞նքեան ես ունելով ազաստան,
 Ինչ ուսեանք կան Փարթիզ, Աննայ, Աննեափիկ,
 Թէ կալկաթա, թէ Զմիւ անիա, Տաճկաստան՝
 Խիստ խօսքերով խոցոտեցի ես սասափի:
 Ա՛խ, թռող մնան զիշերասէր, անգրադէտ,
 Սեահոգի հին կրօնին պաշտօնեայք,
 Որ չեն այլ ի՞նչ, թէ ոչ միայն կոյր, անպէտ,
 Հնամոլ, ախմար, միալեզու խաբերայք:
 Մոյս մասին ի՞նչ գրածեմ շատ քիչ են,
 Բայց ես ունիմ ինձ հպատակ մի ընկեր. . . .
 Պատրաստ ունի ի՞նչ գեռ այժմուս յայտնի չեն,
 Պիտի յետոյ լոյս ընծայէ նոր բաներ:
 Մէք ոչ ոքից երկիւղ չունենք բնաւին,
 Մէր գործն է միշտ՝ գրել ամէն եղանակ,
 Թէ սուտ թէ ուզորդ, Ընդդէմ վասի և լաւին. . . .
 Պիայն թէ այլք մեզ անուանեն հեղինակ:
 Ահա այս են բոլոր կենաց իմ անցքըն,
 Ինքնդ գատիր, մեղաւոր էմ, սաս զու,
 Որն է արած իմ սխալմունք, յանցանքըն,
 Ինչո՞ւ համար ազգն ինձ եղե անարդու:
 Կա փոխանակ արժան փարձուց իմ գործոց,
 Աւ հասարակ դարձաւ զուր իմ թշնամին,
 Ընդդէմ ատօղ իմ ամենայն գրուածոց,
 Որ կուտած կան ահա վերայ սեղանին:

Վաղն նրանց մատղիր են այրելու,
 Իմ երեսին կարդալ վըճիւ անիծած
 Եւ ի՞նչ յետոյ. . . . ախ առանց ինչ խնայելու՝
 Քաշ տալ ինձ պյս կախաղանից պատրաստած:
 Այն ի՞նչ է տես, պյն մեծակաղմ տումարըն՝
 Հաւաքումն է որպէս թէ վատ իմ գործոց,
 Որ չկիտեմ գրել է որ յիմարըն՝
 Ցոյց տալ ազգին յապացոյց իմ յանցուածոց:
 Ի՞նչ կայ՝ մի օր պիտի յետոյ թէ յառաջ
 Աճարեմ ես կեանքըս ինչպէս պյլ մարդիկ,
 Բայց հաւատա՛ չի քաշել և հառաչ,
 Թէ չլինէր մէջ տեղ մի գալշ մունեափի:
 Այն փանաքի մահագոյժն իմ անիրաւ՝
 Քանի որ ես ծաղկնոցիս մէջ եմ կապված,
 Տուել է ինձ անտանելի, անչափ ցաւ.
 Կոր զզուելի ձայնովն, ահով անիծած:
 Ա՛խ, չեմ կարող մուանալ և յետ մահուս.
 Որ չհասայ նրան տալ իմ ուաքի տակ. . . .
 Այսպէս անյօյս վիճակին մէջ եմ այժմուս
 Ապասումեմ վերջին վճռիս գմնդակի:
 Դուրս գնա շուա, և մի մնար աստ եղբայր,
 Խեղջ ես, չընկնիս իմ ցաւոյ մէջ զուր ունայն.
 Թանգ անիծէ ազգն միշտ ինձ. . . . ինչ որ կայր,
 Կորան իսպառ իմ գրուածքն ընդունայն:
 Այս միջոցիս յանկարծ քընից վեր թրուայ,
 Ստուգեցի, թէ երազ էր՝ որ տեսի,
 Բայց և աչքիս էլ քուն չեկաւ ակամայ,
 Իմ աեսածիս վերջապէս երկար միտք արի:
 Եւ վերջապէս՝ ասացի ես ինքս ինքեան,
 Թէ ճշմարիտ՝ ով որ իցէ ստաբան:

Եկրե, աղդատեաց, իւր կրօնին դաւաճան՝
Պիտի արժան լինի այնպէս վաս մահուան:

ԵՐԿՐՈՅՔ Ը ԵՄԴԻՄՈՅՑ

Մայիս ամսոյ երեսունին՝ օրն շաբաթ,
Մեր Շամախին եղե աւեր, տիրապատ:
Հաս վատ օրի հասաւ, ախ, մեր այս քաղաք,
Մի վայրկենի զոհ լինելով խեղձ եղաք:
Տեսած էինք քանի անգքեր վերահաս,
Բայց չէր եղած այսպէս դառն պատուհաս:
Չարժն եղե անբաղդութեան մեր պատճառ,
Ու քարուքանդ արեց յանկարծ մեզ իսպաս:
Ո՞վ էր սպասում այս վայրկենիս կործանման,
Այս օրինակ անպատմելի խիստ շարժման,
Ու կայծակի նման հասաւ մեր վերայ,
Մի բոպէում անհետ արեց շատ տարուայ
Ողջ առն ու տեղ, գոյք, կարսոիք, կարք ու սարք
Չտալով բնաւ աղատութեան մեղ հնարք:
Երեկ անհոգ ուրախ էինք մեք հանդարա,
Այսօր մնացինք զուրկ ամենից մերկ, անզարդ:
Խելք չէ կարող այս խորհրդոյս հասանել,
Մեր մեղքն իսկ առնեց պատիժ մեղ առնել:
Թողլ զարմանայ աշխարհ անհաս հրաշքիս,
Ու բոպէի մի միջոցում քաղաքիս,
Տակն ու վերև եղեն հին, նոր չէնք ու առնք,
Դէմ չըկացին ոչինչ շինուածք, պինդ հիմունք:
Թողլ զարմանան, որ այսքան տեղ լայն, արծակ
Իւր սարելով, հողով, չէնքով իր անքակ,

Ինչպէս հեշտին ստեղծողին էր ձեռքին,
Շարժել քանդել, փոխել ընդդէմ հին կարգին.
Ո՞հ միտք բերել, պատմել բնակին չէ հնար,
Թէ ի՞նչ օր էր, ի՞նչ խիստ դիպոած, պատահար:
Զկար խելք յուշ, որ կարենայր հաշիւ տալ,
Թէ ուստի, ի՞նչպէս շարժն սկսեց դղրդալ.
Օրորելով տուն ու տեղեր սաստկապէս՝
Քանդեց, թափեց, ցնդեց յօդն փոշւոյ պէս:
Նկարագրել շատ հետի է խոր խելքից,
Այս սոսկալի արհաւիրքըն շարժմոնքից,
Զգայ միայն ով վկայ էր փորձանքիս,
Ով կինի ականատես քաղաքիս,
Որոյ բոյը մօտ վեց հազար բընակչաց,
Կայք ու շէնքն կործանված են չքացած,
Երեսումն մեծակառոյց շքեղ տանց
Կուտակներն միայն փայտից ու քարանց:
Ո՞չ թէ հընար շարժիս տալ ինչ գաղաքար,
Զուր կիներ ամէն դրած վայրապար,
Միայն արէք հարեւանցի ինձնից հարց:
Կարեմ ասել՝ թէ ամէնքս յուշաբարձ,
Նոյն սեկունդին՝ երբ սկսեց շարժումն,
Եւ նոյն հետայն տանց շինուածոց քակումն,
Նորահարսունք, կոյս աղջկունք, աղամարդիկ
Խառն մի տեղ, կամ գլխաբաց, կամ բորիկ,
Ով ինչպէս կայր հագնած թէ մերկ, խուճապաւ
Այ վայ տալով ձգեց ինքն դուքս փախաւ,
Դէս ՚ի փողոց և յայլ բաց տեղ՝ ուր գըտաւ,
Փոխուած ողջին գոյն երեսին զերդ կտաւ:
Ո՞հ, ի՞նչ պատմեմ, յետ այնորիկ ինչ անցաւ,
Ի՞նչ վիճակ էր, ի՞նչ պատուհաս ի՞նչ մեծ ցաւ,

Մինչ փոքր ինչ յուշե եկին իմացին,
Թէ ամենին տունք ու շնչքըն քանդուեցին,
Միոյն հայրն, միւսին մայրն, երեխայք,
Միոյն հարսն, ջոկին քրայն, բոլոր կայք,
Անգութ շարժի վկատակաց զոհ եղեն,
Կորան անդարձ ինչ որ կային թանգեղեն:
Զկար խելք, խօսք, միայն էին արտասուք,
Լաց, բառաշումն, ախ վայ աման, դառն սուգ
Թէ մեծ թէ փոքր աղջկունք, կանայք բացերես.
Յրուած մաղով ճշում էին սաստկապէս,
Հայրն որդւոյն, որդին հօրըն, մարդ ու կին,
Կորցրած միմեանց, լալում էին դառնադին.
Բայց աւելի սարսափելին լսելեաց.
Եթ ձայն վայոց այն կիսամեռ գժբաղդաց,
Որ ՚ի ներքոյ աւերակաց ողջ մնացած,
Գոռում էին մահու ձեռքին աչքաբաց:
Ո՛չ ի՞նչ ասեմ, չկար բնաւ ճար իսպառ,
Տալ փրկութիւն մեռանողաց այն թշուռու,
Ուստի այնպէս բառաշելով, զուր երկար,
Մեռան նոքա անօգնական, շարաշար:
Ո՞րը պատմեմ, ո՞րը թողում չգիտեմ,
Թէ բառ է աստ բանիս թելք ես հատեմ,
Ո՛չ չեմ կարող չգրել տալով մոռացման,
Միւս աշուելի պատահմանկըն սարսափման
Որ մի ամբողջ գերդաստանի ողջ հոգիք,
Հայր ու մայրն երեխայիւք ողորմիկ,
՚ի միասին եղան ՚ի մի գերեզման,
Որպէս թէ միշտ պիտի լինին անբաժան:
Սա այսպէս էր, բայց եկ՝ խօսեմ և սակաւ
Այն մօրերից՝ որ կաթնակեր զաւակաւ,

Չեռքին բռնած օրօրոցըն վաղումէր,
Չգիտեր ում յանձներ նորան, որ գըներ,
Ապա դաւնայր օդնել և միւս զաւակաց,
Որ չելինին զոհ այն խրոխտ վտանգաց:
Բայց ինչ ահեղ դառն էր վիճակ այնպիսուն,
Որ յետ չհասած ձանապարհի նա կիսոյն,
Տեսնումէր որ տակն ու վերե ողջ իւր տոն,
Աւերակ էր դարձել վաշե, հոգ համբուն:
Ախ, դառն էր և վիճակ կանանց ձննագական,
Որ մի երկու օրից յետոյ ազտոման,
Պառկած էին թռյլ, անգօր, մերկ անկողնում,
Անձար էին ինչպէս ծածկուին, որ կողմում,
Դրսում դիզուած մարդկան աշքից, և կամ ուր
Տեղաւորեն գողին բռնած խանձարուր:
Խոկ թէ քանի յղի կանայք այս ահից
Ուր և ինչ կերպ վիժեցին բերք, իմ գրչեց
Հեռու լինի չեմ կարող բնաւ խօսել բան,
Միրտ ու հոգիս զրաւել է խիստ սասան:
Այսպէս բոլոր աղքատք, հարուստք, մեծատունք,
Արք և կանայք, թէ մեծամեծք, թէ փոքրունք,
Ահից գողից ողջ այն օրը խելացնոր,
Տնուր, մոլոր մտել էին ՚ի սուգ լոր:
Ի՞նչ դրութեամբ մեք լուսացրինք այն գիշեր,
Աստուած գիտե ինչ տառապանք ինչ ցաւեր,
Անցին գլւսով մեր ամենին, որ անտուն,
Մերկ ու քաղցած, միտք չբերինք այլ և քուն,
Ուեր ուտելիք, մեր հանգիստն եղեն այն,
Որ չորս կողմից լսումէինք, ախ ու վայն,
Լաց, աղաղակ, ողբերգ յետոյ մեռելոց:
Կամ կոկծանք տունից, կայքից, զբկելոց:
Ցուց. Ա.

Աա չէր միայն, չվերջացաւ մեր ցաւըն,
Նոր մէկ փշուեց խախուտ, անբաղդ մեր նաւըն,
Պատճառ՝ միւս օր առաւօտեան ութ ժամին,
Շարժն կրկնեց ինչ մնացել էր, գլխովին
Քանդեց, թափեց, արեց գետնի հաւասար,
Չդիմացան ոչ ինչ հող, փայտ, քար ու սար.
Եւ որ խիստն է չկայ և այժմ մեզ դադար,
Լաց ու վայից, որ լսվումն անդադար,
Պատահումն այլ ևս թեթև կամ սաստիկ,
Նոր տատանմունք, հալին մեր սիրտ, փորոտիք:

Ահա մեր անցք, ով ընթերցող հեռաւոր,
Մեր լաց ու սուզ, մեր վիշտ արկած ահաւոր,
Կարդա, խղճա մեր վիճակին վատ, դառնին,
Թող ափան խօսք մեր արտասուաց հետ խառնին,
Եւ զի կարող չէ ոք տալ մեզ ինչ նպաստ,
Ե՛կ ազօթենք խոնարհ հոգւով մի տեղ աստ,
Որ պահէ մեզ Աստուած հեռու և զգաստ,
Զար գործերից, մեզքից և այս պատիժ սաստ
Հասայ այլ ևս ումեք բնաւ տեսանել.

Ճնորհէ հանգիստ անխուով կեանք անցուցնել,
Տայ և միջոց նորոգութեան քաղաքիս,
Իւր գութ, շնորհն ատյ փախարէն փորձանքիս.
Կա թոյլ տուեց, եղեւ շարժումն յաւերակ
Գարձաւ քաղաքս, որ լինի մեզ Օրինակ:
Օրհնեալ է Ասւրբ նորա կամքըն, փառք Կորան,
Փառք, գոհութիւն այժմ և միշտ յաւիտեան:

ՀԵՂԴԻՆԱԿ ԱՊԱՀՈՒՅԵՐՈՂ,

Հեռի հեռի ինձնից երկար,
Անիծեալ գու վաստ, չար սգի,
Յիմարացայ բնութեամբս տկար,
Մատնեցի քեզ իմ սիրտ հոգի:
Զար ես 'ի բնէ գործքերդ թիւր,
Վաստ գաղափարքդ՝ մեղաց պատճառ,
Զըրկանք, վնասներ տուին ինձ բիւր,
Թափուր մնացի պատուից խպառ:
Ինձ քո տուած շահ ու արդինք,
Եղին միայն անէծք, մուր, թուք
Քո ուսուցած շնորհը գիտութիւնք
Ծնան ամօթ վիշտ, ցաւ ու սուզ:
Ո՛հ ի նչ գըտի, ով չարախոհ,
Հետեւելով քեզ կուրաբար՝
Ազգը թողած, եղէ քեզ զոհ
Յիմար բարուքս, վարուքս մոլար:
Ստրուկ էի քեզ անազատ,
Բոլոր մասամբք ես խայտառակ.
Խսկ իմ ազգիս անհարազատ
Որդի մոլի և անառակ:
Հայ ես ծընայ, բայց ազգատեաց
Եղէ կամացդ հետեւելով,
Փուչ, մուչ բարեօք քոյ մնոտեաց
Տղայօրէն միշտ խաբուելով:
Ո՛չ, ոչ գու շար իմ թշնամի,
Քեզնից այժմէն հրբաժարիմ,
Ազգն իմ այս բարի կամի
Իւր սերնդոյն հաւատարիմ:

Ես մոլորուած չ'ընդունեցի
 Կորա խըրատ, յորդուանքն,
 Քո ծուռ կամբն միշտ պաշտեցի
 Տաեսնելով՝ իմ յանցանքն:
 Քանի՛ քանի՛ խոհեմ անձինք
 Լացին խղճիս գառնին վիճակ,
 Տալով երեմն ինձ նախատինք՝
 Դործոցս արժան վարձ ու պատի:
 Արկնիմ՝ քեղնից հըրաժարիմ,
 Քաղուիր ինձնից, ով ողի չար,
 Դառնամ, զզջամ, խոստովանիմ
 Մեղք, սխալանքն իմ անհամար:
 Դառնամ գէպ իմ աղջն Հայոց,
 Ես մօլորեալ նորա որդիս.
 Տալով գլխիս քարինք վայոց.
 Բանամ խորին ցաւեր սրտիս:
 Հայ մարդ, Հայ աղդ էլ մի՛ դատիր,
 Աղաչումեմ իմ յանցանքըն.
 Էլր ինձ խնայօղ, անմեղադիր,
 Մեղայ, գիտեմ իմ սխալանքն:
 Մեղայ ես քեզ, մեղայ աղդիդ,
 Անհաշտ, անզեղծ, վատ վարժունքով,
 Զգումեմ ինքս, մեռնեմ ոտքիդ,
 Մեղքերս կեղտ արարմանքով:
 Մեղայ բանիւ, գրով, գործով.
 Ես քեզ ընդդէմ, քո սրբութեան,
 Վաղոց տեսեր ինքդ փորձով
 Ողջ հետեանք իմ լրտութեան:
 Տեսեր՝ բնչպէս կեղծեօք ես միս
 Քաշումի իբր աղգասեր.

Տեսեր՝ թէ ինչ ձեռվ խարդախ
 Լոյս գձեցի ես վաս բաներ:
 Բացած էի մենակ հանդէս,
 Իմ ծուռ գրչաւ լեզուովս արձակ,
 Եւ ինքնիշխան ուղածիս պէս
 Խօսումէի լիրք համարձակ:
 Շատ ես գրեցի սուտ, ստահակ,
 Ինչ որ յարմար էր իմ խելքին՝
 Ընդդէմ աղգիս քեզ հակառակ,
 Ընդդէմ խղճի, սուրբ օրէնքին:
 Բերան առած մի առարկայ,
 Խօսումէի միոյն դիմաց.
 Բայց վեր ՚ի վայր ողջին վերայ
 Կուտում էի բանք լուտանաց:
 Բոլոր գրուածս ժահը էր ու թոյն,
 Դառն պատուղ նենգժոտ սրտիս,
 Բուն հիմն արմատ իմ խորհրդոյն,
 Էր ծուռ մնունդս յօտար տեղիս:
 Այս իսկ հոգւով խառնավինդոր
 Ունիմ շինած հինգ վեց գրքեր.
 Եւ այս գործով հատակոտոր
 Միտքս էր ձարել մեծ մեծ փառքեր:
 Մարաւ գոլով լուի իմ շահուն
 Եւ միւս մասանց հետեաբար,
 Զանքըս էր որ սիրտ ամենուն
 Որսամ թաքուն ես գողաբար:
 Կարծում էի՛ չկայ գիտուն,
 Ուսեալ, խելօք աղգիս միջին,
 Կարծում էի զիս իմաստուն,
 Լոյս, վասք ու զարդ, գլուխ ողջին:

Ես իմ յանդուզն բնութեամբս մոլար,
Ավկել էի տալ հայհոյանք,
Կարծելով թէ իցէ հնար՝
Գտնել ինքեան պատիւ, պարծանք:
Փորս էր ծակվում չար նախանձից,
Երբ տեսնէի ոք մի հարուստ.
Գործս էր միշտ ամէն անձից
Խրլել ինքեան բռնի ապրուստ:
Ծանօթ էի լաւ իմ ազգին,
Նորա հին, նոր փառք ու պատույն.
Փուշ էր գարձել նորա ոսկին
Աչքիս համար, ինձ մահ ու թոյն:
Ինչ հայրենիք, ինչ և պարծանք,
Ինձ հարկաւոր չէին բնաւին.
Սովոր էի տալ անարգանք
Ոչ միայն վատին, այլ և լսւին:
Հոգեորաց մեծ ու փոքուն
Մասին գրեցի անլուր բաներ.
Հայհոյանքիս յայտնի թագուն
Հիմն էին միայն չար խորհուներ:
Համարեցի նըրանց անպէտ,
Խաւար, տգէտ, սեահոգի.
Թէ՛ քահանայ, թէ՛ վարդապէտ,
Զինայեցի ես ոչ ոքի:
Զամաչեցին յիշել անուանք,
Այլ և նախնի Արբոց Հարանց.
Տալով նոցա խիստ պարսաւանք՝
Նոյն բաղմաշխատ նոցա արդեանց:
Զգիտելով ես լաւ գրաւառ՝
Անարգեցի այս հին լեզուն,

Եւ պարծանօք միշտ անափառ՝
Համարեցի նորն՝ սիրուն:
Թէ և նորըն խառնափնդոր,
Խորթ ու խառն էր բոլորովին.
Բայց ես ստիպմամբ եղէ յորդոր
Գործ գնել սիրել այն ամէնին:
Եւ ուղղափառ Եկեղեցին,
Առաքելոց շինած կարգեր.
Որպէս թէ են անպէտը ու հին
Կորոգելու գրեցի խրատներ:
Խմբագրէի մի օրագիր,
Մի ջոկ կարգաւ նոր հիափայլ.
Տարածեցի ամէն երկիր
Գաղափարներ շատ այլ և այլ:
Կեմցաց, Փրանսոց, Լատին, Թուրքաց,
Թուսաց, Յունաց գրուածքներից.
Ժողովեցի նիւթք խորիմաց՝
Թարգմանօրէն, իբրև ինձնից:
Եւ այս վաստակ այլոց պատկան
Վաճառեցի Հայոց ազգիս,
Որպէս բարիք իմ սեպհական,
Զիմանալով չափ այս մեղքիս:
Բաց յայսմանէ ես անամօթ
Յօրինեցի սուտ նամակներ,
Անուամբք ոմանց անձանց ծանօթ՝
Տալով ինքս ինձ գովասանքներ:
Զհաւանեցի ողջ Հայաստան,
Ոչ վենետիկ, ոչ Կալիաթա,
Ոչ Ջմիւնիա և Տաճկաստան
Եւ ոչ Փարէզ, ոչ և Վենետիկ:

Ամենից շատ և մեծ դիտուն
Համարեցի յիմարաբար
Ես իմ անձս դատարկասուն,
Սնապարծ, անհաշո, իրառվարար:
Այսպէս բոլոր ազգիս վերայ
Միշտ թափեցի վատ հայ հոյանը,
Դրեցի զուր, սուս՝ անխիղճ, անխնայ,
Ուստի ծընան պյժմեան զլջանք:
Բայց դու Հայ ազգ՝ հին ամօթիսած
Համբերեցեր երկար, անխօս,
Զփակեցեր բերանս բաց,
Հկարեցեր լեզուս ստախօս:
Թօրշեր ազատ ինձ իմ կամքին,
Եւ ես վստահ սանձակուոր՝
Շատ փրփրեցայ ընդդէմ կարգին,
Մոլի ձեռվ, մըսօք խոտոր:
Չնայեցեր խարդախ. ձեռյն,
Լրբաբար կեղծ իմ կողմանս.
Չնայեցեր, որ չեմ բուս, Յոյն,
Բայց ունէի պօչ անուանս:
Սա այն դիտմամբ եր՝ որ արձակ
Կարենայի տալ անարդանք,
Լենէր լեզուս բաց ու անփակ,
Չհամարեին ինձ ամօթանք:
Այսպէս կերպ կերպ, անուններով՝
Վարդապետ, կոմս կամ իշխան, բեր
Հոչակուեցայ շատ թերթերով
Ես փառամոլ սրդիդ քո հետ:
Ինչ հընարքով չեցեր շինած
Իմ սուտ անուն՝ կեղծ դիմակս,

Բայց ականջեցս, ձայնից լըսած
Ցայտնի եղև սեռ, տեսակս:
Այս ամենից թող լաւ յայտնի
Լինի անուն հեղինակիս.
Թող և ասեմ խօսք մի քանի
՚Ի մասին իմ հայրենիքիս:
Պապս եր բնակիչ Պարսկաստանու,
Խոյ քաղաքից փախստական.
Բայց սերունդը Համադանու,
Որոյ ունէր կերպ սեռական:
Հայրս եր անձն յոյժ գովելի,
Ունէր անուն նշանաւոր.
Մօրս ազգն եր ողորմելի,
Անյայտ, աղքատ ու չքաւոր:
Մէք գաղթական անցաք Վըստան,
Յեսոյ թիվիկը, ուր Հայվաբար
Տեղի եր մեր բնակութեան,
Ապրուստ արինք մէք վատ դժուար:
Անբաղդ եղէ երբ որբ մնացի,
Գլխովս անցան շատ վատ անցքեր,
Չունէի մի կտօր հացի,
Անինամ էի անտուն, անտէր:
Այս վիճակիս մէջ ես երկար
Քաղեցի դառն տառապանքներ,
Զկար ինձ մի յոյս փրկարար,
Չուր կանցնէին իմ տարիքներ:
Վերջն՝ մի Հայ իշխանազուն
Խղճալով իմ անտէրութեան,
Տուեց ապրուստ ըստ իմ չափուն
Այլ և տեղի բընակութեան:

Ծատ ցոյց տուեց նա ինձ ինսամք,
 Երկրորդ Հայր էր՝ իմ բարերար.
 Նորա շնորհիւ միւս բարեկամք
 Հասուցին ինձ փոքրիկ գումար:
 Այրի մօրս հողս ու կարիք
 Քաշումէի ես անթերի,
 Անցին ապա քանի տարիք,
 Ինքս տուի տաման սէրի:
 Մի հնաբքով զըսի միջոց
 Հոգալ վերայ ապագայիս,
 Ուստի յաւաջ մըսի դպրոց
 Գարնան սկզբին, որ էր Մայիս:
 Անցան ամսոն, աշոն, ձմեռն,
 Միւս գարունքին բանս փոխուեց.
 Բարերարիս առատ ձեռն
 Ֆոկ ձմնապարհ ինձ ցոյց տուեց:
 Եւ նորա իսկ բարի խրատուք
 Ուզի ընկայ գեղ Ռուսատան,
 Ուր և շուտով համեստ վարուք
 Գոփ ինձ ես նոր ապաստան:
 Զանցաւ երիք տարի ու կէս,
 Յառաջադէմ իմ ուսմոնքով.
 Բացի ինքեան արձակ հանդէս՝
 Գնացի . . . քաղաք այլոց ծախքով:
 Այս տեղ և միւս քաղաքներում
 Եւրոպայի զիանոց մօտին,
 Հմուտ եղէ նուրբ բաներում,
 Ուսելոց մօտ չէի յետին:
 Գասաւաւթիւնն չէր մի միայն
 Գործ, պարագմոնքս, այլ և զըսի

Կրօն մի ջոկ միանդամայն՝
 Ընդդէմ բնական իմ հաւատի:
 Ասածս՝ աղանդ էր Լուտերին,
 Որ ես անփորձ յիմարաբար
 Ընդունեցի և շատերին
 Ուսուցի այն կրօն մոլար:
 Այս վատութեանս հետ միասին,
 Գլուխս այլ և շուտ կապեցին՝
 Տալով կոյս մի ինձ ամուսին,
 Որով և սիրոս միշտ գերեցին:
 Այսպէս եղէ թիւր ուսմոնքով,
 Հաւատափոխ Լուտերական,
 Եւ այս վատթար համոզմունքով
 Գարձայ իբրև ուսումնական:
 Կախ . . . գաւառի համալսարան
 Էր տեղի իմ ծառայութեան,
 Որ և եղեւ իսկ փորձարան
 Ուսուցութեան իմ գիտութեան:
 Այս տեղ գրեցի կարճ պատմութիւն
 Կախնեաց լեզուին հին գրական,
 Որով ցուցի իմ հմտութիւն:
 Եւ այն լեզուով ճոխ Ռուսական:
 Այս վատակով ես ստացայ
 Աստիճանիս մեծ կոչումը,
 Ուստի շուտով հոչակուեցայ
 Ցայտնի եղեւ իմ ուսումը:
 Զանցաւ երկար, եղեւ հընար
 Գտնել պաշտօն . . . մայր քաղաքում
 Աստ և բացուեց ինձ ձանապարհ
 Գործ դընել ինչ կայր իմ մաքում:

Ուստի յառաջ սկիզբն արի
 Ցոյց տալ ազգիս իմ մեծ անուն,
 Եւ այս մաօք ձեռնս առի
 Հին գրաբառ Խրթին լեզուն:
 Թէ և գժուար էր այս իմ գործ,
 Բայց մի կերպով դիմում բերի,
 Յետոյ արի ես մի ջոկ փորձ,
 Բայցի հանդէս նոր օրագրի:
 Այլ զի հեշտ էր աշխարհօրէն,
 Թողի հինը, ես նորովըն
 Շատ բան գրեցի ազատօրէն,
 Ինչ անցկացան իմ մըսքովն:
 Այսպէս քանի մեծ հատորներ
 Շարադրեցի ես տիպ տալով.
 Կան այժմ այլ և շատ կոտորներ
 Անյայտ այլոց անտիւզ մնալով:
 Բայց ամենից ինձ թուելին,
 Այն է որ իմ բոլոր վաստակ.
 Կորաւ և իմ ակնունելին
 Խայտառակեց ինձ ողջ խստակ:
 Ո՛չ, մեծ է իմ սրտի աղէտ,
 Չունիմ դադար, ոչինչ հանդիսու,
 Կորայ խսպառ, ո՞չ ես յաւէտ,
 Այսպէս եղեւ օրհասն իմ խիստ:
 Օրինակի այլոց համար
 Ես ակամայ երկարօրէն,
 Գրեցի ազգիս տալով համար,
 Ամէն իմ գործք վատ, ապօրէն:
 Չունիմ այլ ինչ ճար իրաւունք,
 Պիտի զզամ շատ տարիներ,

Բայց կյանկամ՝ որ նոր ուսմունք
 Չլինին այլոց մոլորիչներ:
 Ո՛չ, չայ մանուկ կաց միշտ զգաստ
 Պահիր պինդ քո ազգայնութիւն,
 Թէ և իցես անուամբ նուաստ,
 Հին է ազգիդ պեղճ վեհութիւն:
 Ազգ, կրօն, լեզու, երեք այս բանք
 Յարդելի են քան ամէն ինչ.
 Սոքա են քո կենաց կապանք,
 Սուրբ յիշատակք, նշանք անջինջ:
 Ո՛վ ուրանայ նրանց՝ չունի
 Անուն մարդկանց սեռի միջում.
 Բայց դու յարդիր և ընդունի՛
 Իրաւ կինիս ամէն վիճում:
 Մի մոռանար, միտրդ պահիր,
 Անդամ ես դու Հայոց ազգին,
 Զանք արա միշտ նրան շահիր,
 Կուիրելով քո սիրա, հողին:
 Եւ արեամբ չափ միշտ աշխատիր
 Լինիլ հլու և հպատակ
 Հոր մեծ կայսեր, լեր ջանապիր
 Որդիանալ անկեղծ, իստակ:
 Աստուածակոյս նա է Փրկիչ,
 Տէր և սատար հետ քո ազգին,
 Կա բարերար, նա ազատիչ,
 Չո՞չ լեր նորա սուրբ օրէնքին:

ԿԵԸՆՅԲԻ ԴԵԱՄԵՐ

(ՆՈՒԷՐ ՍԻՐՈՂՆԵՐԻՆ)

I.

Ո՛վ անզգայ, խիստ, անողոք,
Երբ կրլսես ցաւոյս բողոք:
Քանի՞ տարի դու անխափի
Ասանասիրտ ես դէպ իմշինդիր:

 Չեն թռուում քեզ իմցաւ, իմ վեշտ
Անողում ես, անխիղճ դու միշտ
Ողջ իմ կեանքս տուի քեզ զոհ,
Բայց դու իւիք չարիր ինձ դոհ:

 Ո՛չ թէ զործով, այլ և բանիւ
Չտուիր վարձ ինչ արդեանցս անթիւ,
Կորաւ իսպառ ՚ի զուր իմ սէր,
Իմ չարչարանքն ցերեկ գիշեր:

 Ել ինչ ինձ ճար, ինձ միսիթար.
Դու իմ վերաս ել մի՛ իսիթար,
Ում ուզումէս՝ սիրի՛ր վըստահ,
Թաղ շուտ փակէ աչքերս մահ:

 Բայց իմացի՞ր՝ ով սիրուհիս,
Որ դու ես իսկ պատճառ մահիս,
Եւ մնումես ինձ պարտական
Գալոց կեանքում մեր հոգեկան:

 Վերջին են իմ քեզ այս խօսքեր,
Թաղ մնան սրտում դառն վէրքեր . . .
Կ'գան օրեր մեր նոր կեանքին,
Ալինիմ արժան տեսոյդ կրկին:

II.

Ո՛վ անցնումէ շեմքովիդ՝
Պարծենումես դէմքովիդ,
Բայց ինչ օգուտ քո տեսքից,
Երբ աղքատ ես խելքովիդ:

 Գեղեցկութիւնն մեծ բան է,
Որ սիրոյ միշտ կապան է,
Ո՛վ այն ունի, սիրո չունին,
Բընաւ չէ մարդ՝ անքան է:

 Փարումեն շատք քեզանով
Կապուած սիրոյդ պարանով,
Դու չունիս ինչ զգացմունք,
Կին չես հոգւով՝ մի բանով:

 Սիրո սիրահ՝ որ սէր զգայ,
Սիրոյ ցաւոյն և տոկայ,
Քեզ յայտնի չէ իսկ ոչինչ,
Ճնչաւոր ես անզգայ:

 Պակասաթիւնդ չէ քեզնից,
Այն տուած է ընութիւնից.
Այդպէս դու միշտ մինչ ցմահ
Չես զոհ լինիլ նորանից:

III.

Եւայի սեսից մի ես հատընտիր,
Հաղարաց միջին քեզ կայ մեծ խըտիր.
Հաղիւ կդըտնուի Ադամայ որդի,
Որոյ չդառնաս դու գերիչ սրտի:
Դժուար է դժուար, զեղեցի ամիկին,
Չէ կարող տանիլ ոչի հոգին:

Քո լուսանկար, փայլուն պատկերին,
Սրտակէզ կրակի գըրաւող սերին:
Ով չէ զմայլում քո քաղցրիկ տեսով
Ոյր միտք չէ վառվում երեսիդ լուսով,
Քո անուշ հայեացը թեթև ժպիտով
Գերի ես անում բոլորին սրտով:
Այդպէս բնութեան առաւտ պարգեօք
Զարդարուած ես դու, չկայ այլ և ոք,
Որ չկարդայ քեզ բիւրիցս երանի,
Որյ և չիցես գովեստ բերանի:
Բայց ինչ օգուտ, որ սառն է քո հոգին,
Չունի ոչ ոքի սեր քեզ մօտ ինչ գին,
Չես զգում ոչինչ՝ որպէս թէ ես քար,
Կեանքդ է անցնում անպտուղ, խաւար:
Գործդ է միայն հագուստ, զարդարանք,
Դա է քոյ իսկ փառք, քո միիթարանք:
Ափսն բիւր անդամ, որ դու մինչ կենդան
Բոլոր քո կենօք եղեր անպիտան:
Քեզ բնութեամբ տուան շընորհք առանձին,
Անարդող ես դու ինքդ քո անձին.
Չես վայելում այս աշխարհիս հրճուանք,
Չդիւես անզին կեանքիդ հետեանք:
Ո՛չ կենդանի ես, ոչ և իսկ մեռեալ,
Եդական սեռիդ կարգերից թիւրեալ,
Չունիս զգացմունք՝ սիրոյ փոխագարձ,
Չես կարող և տալ հաճոյից ինչ վարձ:
Փայլուն արտաքին քո երեսիթով
Հաստոնք խաբուեցան, ապա ամօթով
Հեռացան քեզնից, խօսքերը մէկ եր՝
Թէ ինչպէս արձան, անշունչ ես պատկեր:

Ծընած ես մի հրէշ դու կանանց ազգում,
Զնւր են քեզ սիրում, զուր երկրպագում,
Զնւր է անպտուղ քո գեղեցկութիւն,
Չկայ քեզանում սիրոյ յատկութիւն:
Վայ օր ու կեանքին քո սիրող մարդոյն,
Ծանր է ամէն մի աղամայ որդւոյն:
Ունիլ կենակից անսիրտ, անհոգի. . . .
Տանել չէ կարող բնութիւն ոչ ոքի:
Այդպէս և կմնաս ինքնդ միշտ անբաղդ,
Եւ բնութեան օրէնք անփոփոխ, անյաղթ,
Քեզ կհացնեն մինչ ՚ի գերեզման,
Վերջ կիլնի կեանքիդ՝ առանց վայելման:
Ահա ես հմււտ, շատ ամաց փորձով,
Ճիշտ ճանաչելով քեզ և իսկ գործով,
Քո վարք ու բարքըդ, քո բնութեան արաւու
Ասեմ և խօսեմ այս ամէն քեզ՝ խրատ:
Բայց գիտեմ և այն հաստատ աներկբայ,
Որ միշտ բիրտ, անփոխ, կմնաս խարեբայ,
Անծանօթ սեռիդ պատույ, իրաւանց,
Զուրկ վայելմոնքից գեղօյդ գերազանց:
Ան բնութիւն, բնութիւն է՞ր ես անընաիր,
Տալիս գեզ, շնորհ շատոնց անխտիր,
Ինչ շահ անզգայ, քարացած սրտից,
Է՞ր պիտի մընանք մէք զուրկ այն օդտից:
IV.
Քանի դառնին ցաւեր զգամ, առ այս
Քանի երկար լամ ու սգամ, առ այս
Ո՛չ, քո տեսոյն միայն ցանկամ, առ այս
Ցանկամ այլ ևս գեթ մի անդամ

Գրկել սեղմել քեզ մէջ կուրծքիս մա՞ս
 Թեթևութիւն տալ խիստ վէրքիս անջ
 Քարացեալ ես խըղճմբանօք առարձա չ պայ
 Զես նշմարում հեծեծանօք առամբազ լոյջ
 Լայ, աղետքաւ որ անոք ո ո լոյ Ա
 Ես քո գերիդ փափաքանօք չ պայ
Մընացել եմ տեսոյդ կարօտ
 Սրտով տիսուր, հոգւով ճերօտ:
 Քեղնով ոմանք գոհ միմիթար, ան ա սիրու Ա
 Վայելումն սէրդ անդսդար: Համանակ ու
 Իմ մասին ես խիստ անարդար, անզաւ չ պայ
 Ուստի չունիմ հանդիստ դադար: Համանակ ու
 Պիտի ցանիմ, հալուիմ, մաշուիմ,
 Գիշեր ցերեկ սրտովս խաշուիմ:
 Ո՛հ մի՛թողուր ինձ յուսահատ
 Այս վիճակում դասն ու վհատ:
 Դու ես միայն իմ յոյս անհատ, անոնք ուսու
 Թայլ առոր կրկին ես անընդհատ:
 Առաջնոյն պէս անահ, վասահ յանձնու
 Վայելեմ սէրդ մինչև ցմահ: Հայու ինու
 Այս առորք քարեաց քո շընորհաց
 Կըտայ կրկին իեանք իմ կենաց:
 Եւ նոր պտղովք նոր հրճուանաց
 Արձարեմ դեղ հին այն վշտաց:
 Որ զուր երկար ինձ մաշեցին,
 Սիրտ ու հոգին իմ խաշեցին:
 Դու այս գըթով կըտաս դիպուած համա
 Բառնալ սրաից սիրոյդ հարուած, անին համա
 Եւ վիճակիս նոր այս դարձուած համա ու Ա
 Կըպահպանէ Տէր մեր Աստուած,

'Ի փառս պատիւ իւր պէտութեան,
 Եւ վարձ հոգւոյն քո յաւիանն: Առաջ
 Վաղաւորափ ունի, ույ լոյժ ունձութիւն
 Արքանուն ապա անձու նախ պարագ
 Քաղցրախօս լեզուդ էր է այժմ լուս, մունջ,
 Է՛ր ես դու ծածկում սրաիդ վիշտ մըմունջ:
 Ոյր մեղքն է, ասսա որ դու ան հըմուտ
 Սիրոյ խորհրդոյն եղեր հետամուտ:
 Քաղցրիկ երազովդ փակ, մութ զգացմանց
 Կամեցար հասնիլ վերացեալ մոած մանց:
 Սուտ էր փաղաքշանք՝ սէր կեղծուղաւիր,
 Զէիր դու կարող դընել ինչ խըսիր
 Լուսաւոր կամ մութ սիրոյ հետեւմանց,
 Նորա սուրբ նրբին փոխադարձ բերմանց:
 Ծովու է նըման նորա խորհրդուց:
 Շատոնք եղեն նրան խիստ ալեաց յագուրի:
 Հնամ ես դու թշուառ, անդէտ աշխարհի,
 Միամիտ նըման հեղիկ ոչխարի:
 Վաղ էր շատ դեռ ես քեզ պէս անփորձին,
 Զենամուխ լինել այդ գժուար գործին:
 Դու չես ծանօթ քոյ միտ դբած բանին,
 Քեզ անյայտ է այդ բնութեան խոր գաղտնին:
 Թաղ ուրեմն խղճուկ, արհաս դու համբակ,
 Այդ խորհուդ պիտի մնայ դեռ ես քեզ փակ.
 Դու դեռ չես հասուն, այդ կայծ է անզօր,
 Կամ նըշան եռուն արինիդ թարմ նոր:
 Ո՛հ, կպատահես դու շատ փորձանքի,
 Զես կարող տանել սիրոյ յորձանքի:
 Թոնքնութիւնն եփի քո սիրա, քո արիւն,
 Թոնդ համնի այլ ես հասակդ սիրուն.

Կ'գայ ժամանակ և քո նպատակ.
Կ'առնէ քեզ կըրից ծառայ՝ հպատակ,
Կ'փորձես սիրոյ լաւ, վատ կողմոնքն՝
Քաղցր կամ դառնին նորա բերմոնքն.
Հանդէպ կիշնին քեզ վշեր և ծաղկունք,
Ցաւք, միկթարանք, պէսպէս փորձութիւնք:
Եւ ապա կըմնան նոցա հետեւանք՝
Լայ ու արտասուք և ապաշաւանք:

VI.

Չես նըմանում երեւք կնկան, ուսի ոչ առայ
Թէ և սեռովդ ես իդական.
Չեն օգուտ քո տեսք, արտաքին,
Սառն է սիրադ կուրծքիդ ասկին:
Սիրումն քեզ այս շատեր,
Այն սէր չէ ջոկ ձեւ է թատեր,
Խաղալիք ես նոցա աչքին,
Զորիկ են նորա այն նուրբ ներքին
Զգացմունքից, վեհ խորհրդից,
Որ ունին բուն ծագումն արտից: —
— Զկայ ձեղնում սէր իսկական,
Այն ձեզ բընաւ չէ յատկական,
Բառն հիմն է այն մեր ողջ կեանքին,
Զարդ գոյութեան, մեր իսկ հոգին: —
— Մեծ շնորհք պէսպէ են, փորձեր երկար,
Այդ գործ չէ ձեր մըտաց արկար,
Կաթնակեր էք անփորձ, ախմար,
Աւելորդ է խրատ ձեզ համար: —
— Դեռ կուրութեան մէջ կըմնաք,
Չեր կոչումը ուշ կիմանաք,

Միայն մոքելցնուք մի՛ հանեք,
Որ շունիք կեանք, անկենդան էք:

VII.

Այնքան անփոփոխ, ջերմեւանդ սիրող,
Այնքան պինդ պահող սիրոյդ յիշատակ.
Այլ մաերիմ քեզ, սրտիս տիրող,
Ով և քեզ պաշտօղ ինձ պէս հպատակ:
Ոչ օր, ոչ ամիս, այլ ողջ տարիներ
Ընցոցի ուրախ միայն քո սիրով,
Ունեիր թէպէտ և միւս գերիներ,
Որոց սիրու վառ էր նոյն սիրոյ հըրով:
Բայց քաջ յայտնի էր քեզ և իսկ վարձով,
Որ այլ էր իմ սէր, իմ սիրա, իմ հոգի:
Ինչպէս հազարից ցոյց տուի գործով՝
Քեզ էին զոհած, և ոչ այլ ոքի:
Իմ մոերմութիւն, իմ խորին գորով,
Ամեն միտք, խոկմունք և կեանքս զլսովին
Քեզ նուրիեցի հալ ու մաշ, խորով,
Անկենդան էի ես բոլորովին:
Շատ էր իմ աշխոյժ, չկայր ինչ պայման,
Յուշ վերացեալ կորած էր համայն.
Զկոյլ իմ ներքին զգացմոնց թարգման,
Ինքս իմ չէի ես միանդամայն:
Ով չէր զարմանում իմ վերաս ցաւօք,
Ում չերեացի խպառ խելագար,
Որ չէր ինձ թլուում քեղնից այլ լաւ ոք
Սիրովդ կուրացած, բնութիւնս էր տկար:
Բայց ինչ և յետոյ. . . . ասա դու ինքնին,
Ինչ վարձ ինձ տուիր, ինչ արդիւնք սիրոյս,

Ինքդ մատծիր, մարի՞ ՚ի քննին
Մնաց յապագայն ինձ համար ինչ յոյս:
Ախ, ով սէր իմ, սէր հոգւոյս գերելար,
Քեղ եմ պարտաւոր իմ դառն վիճակաւ,
Դու էիր միտակ կեանքիս կառավար,
Քեզնից եմ իմում լեղի բաժակաւ:
Վայ այն յիմարին՝ այն անփորձ մարդոյն,
Որ անգետ գոլով խոր հրդոյդ խորին
Քաղցր են համարում մահաբեր քո թոյն,
Զեն ջոկում բնու ոչ չար, ոչ բարին:
Դառն են խիստ, դառն, հետեւանք քո սէր,
Դժուար է դիմալ քո խոր հարսւածոց,
Քանի կան սրտեր խոցուած կարելիր,
Են քանիք մըտան քեզնով հողոյ ծոյն:

VIII.

Կրկին իմ խօսքս քեղ հետ է աղջիկ.
Քեղ իմ նուիրած իմ միաք, յուշ ողջեկ.
Վաղ է ինձ յայտնի՝ սիրոյ գօռութիւն
Չունի քեղ մերայ ինչ ներգործութիւն:
Քարացածես բնու, չես ինձ անկնդիր,
Զուր են քո գործքեր սուտ, կեղծուպատիր,
Գիտես՝ չէ սիրողդ անփորձ, խելացնոր,
Ալրոյ հանդիսում կրթուած է ոչ նոր:
Շատ մեծ կորուստ էր՝ այլ և մի վայրկեան
Զոհել քեղ նըման անդդայ աղջկան:
Գընա, Տէր քեղ հետ էլ չկայ օգուտ,
Ինքը կրզչաս շատ ու շատ և շուտ:

IX.

Ան ծանրէ, որքան գլխար մասն
Քեղ տեսնելոյ գտնել դիպուած:
Ինչ ես տալոյ չեմ յօժար, յախ այս մ' ձայս
Թէ իմնէի քեղ հետ կապուած: միմանք յակ
Է՞ր ես փախչում, ինչո՞ւ թագչում:
Ինձ աեսնելուց վայրէնոյ պէս, ուժուով
Կրումես երկիւղ, թէ ամաշում:
Կամ կամքդ է սէրբս զսպես:
Ո՛չ, ոչ, աղջեկ դու չես պրծնել ու ուժուով
Իմ սերտ սէրից ոչինչ հնարքով, ուժուով
Կարող չես գու սիրոս դարձնել,
Այդ խիստ, անկարգ, թագշուտ վարքով:
Թագ կենալովդ սիրսս աւելան ունի
Վառ վառմէ սիրոյդ կրակով,
Ինձ գերել ես, խապաս գրաւել
Չես գտնել ինձ նմանին ճրագով:
Երբ և իցէ, թէ յետ յառաջ
Պիտի լինիս ինձ սիրակից,
Զուր չեն անցնիլ իմ ախ — թառաչ՝
Կազատուիմ այս ահել կրակից:
Քո բաժինն եմ, իմ օրհասին
Արգելք լինող չէ կարող ոք:
Արիս մի գնիր հաս — չհասին՝ ուժուով —
Կընդունվի իմ արդար բողոք:
Քո կրօնամու ծնողաց խօսքին Ճար և մ օսով
Բնաւ մի լինիր դու ուշագիր:
Թողլով կարօտ ինձ քո տեսքին, յաջ անք մ'
Ինչ շահ ունին՝ ինքդ դատիր:

Որքան կարող ես աշխատիր,
Դընել շուտ վերջ մեր այս գործին.
Ոստիներիս կամքն ատիր,
Մի՛ թողով՝ որ վերաս պարծին:
Մրտէ ՚ի սիրտ կայ զոկ ճամբայ,
Քեզ կհամին այս իմ խօսքեր.
Դու կիղձաս և աներկբայ
Կ'բժշկես սրտիս վերքեր:
Արվայելնը սէր միասին,
Տէրի կամքով երկար օրեր,
Եւ նախանձու սորտ մասին
Կողապանձուին իսպատ չարեր:

X.

Այսօր ժամից քո յետ գալուց
Է՞՞ չտեսեր դու ինձ լալուց.
Ո՛չ, առումես արտասուքս,
Զեն թվում քեզ ողբ ու սուդո: —
— Այդ մարդկութեան չէ բնաւ նշան,
Իմ նազելի սիրուն Ծուշան.
Կարող չէ ոք արդեկը, հրաման
Տալ իմ սրտին, որ անպայման
Սիրով վասված քեզ մի միայն.
Զօհել է ինձ միանգամցն:
— Գիտես՝ ես միշտ գիշեր և տիւ,
Մոռանալով ամօթ, պատիւ՝
Ման եմ գալի շորջ քո կողմով,
Լուս շուարված թագուն մեղմով,
Որ գէթ բոպէ առայդ արժան
Հինիմ հեռաւանց, և իմ դարժան

Ցաւոց մի քո երեսութիւն,
Տացէ փոքր ինչ թեթեսութիւն:
Ո՛չ շատ անգամ դիպուածք ձախորդ
Թողումնն ինչ գուրկ անհաղորդ
Քո կենսատու տեսութենից:
Եւ ես տխուր գէս ու գէնից
Մամաւալով յետ եմ գալի
Ցաւս տան մէջ գառն լալի: —
— Իսկ դու անխեղձ, անտարբեր միշտ
Չես իմանում այս անցք կամ վեշտ,
Ո՛չ խղճումես, ոչ հարցընում:
Եւ ոչ խապառ ինձ կորցյնում: —
— Խեղձ եմ, խղճա ողորմելոյս,
Ծուշան՝ իմ յոյս, ջուխտ աշքիս լոյս
Սիրել եմ քեզ յայտնի ոչ գալտ,
Իմ բաժինն ես դու և իմ բաղդ.
Քեզնով պիտի կեանք վայելեմ,
Քեզնով պարծիմ, ինդամ, փայլեմ:
Շուտ արա՛, շուտ Ծուշան քաղցրիկ
Մեղմել սիրուդ քան քար կարծրիկ,
Ուշդ գարձնը ողբ ու սուգիս,
Կենդանացնը մեռեալ հոգիս,
Կատարելով իմ նապատակ,
Կ'զնես ինձ քեզ՝ միշտ հպատակ:

XI.

Այն ծածուկ խորհարդ, որ մէք միայն զիտենք
Յայտնի չէ այլոց, ոչ և քո ծնողաց.
Այս մեր զլութիւն, թէ ուղիղ գատենք
Կարգից դուրս բան է, անդէպ սիրովաց:

բանանք սրտերս, աներկիւզ, անահ,
կարող չէ ոք մեղ միմեանցից զրկել,
Վայելենք մեք սէր համարձակ, վստահ,
Ով ինչ իրաւոնք ոնի տալ արգել:
Սէրից աւելի ինչ կայ պիտանի,
Այս զդացմունքից կայ ինչ գերազանց
Առանց այնր մարդ միմթէ ինդանի,
Թանի է այս շնորհ քան ամէն մի գանձ:
Սրտի է ծնունդ նուրբ, ադնիւ պառուզ,
Յաղթուզ է այն միշտ ամէն հասակի,
Պաշտօղ են նրան թէ պալատ թէ հուզ,
Քաղցր է ընդունակ այն ողջ ճաշակի:
Եթէ մեք գտինք այս վերին շնորհ,
Թէ կապուեցան մեր սրտեր միասին,
Ի՞նչ մեղք է այս մեզ, ինչ գործ վատ կամ նոր,
Եւ ի՞նչ նախատինք մեզ սորա մասին:
Աշխարհն ստեղծաւ սիրոյ խորհրդով,
Այն հիմն է նորան պահպանող կեանքին,
Որ վայելումնք անդուլ, անվրդով
Համաձայն Տէրի Սուրբ պատուիրանքին:
Ուրեմն ով ընդդէմ է այս կանոնաց,
Թող յիմարաբար տայ մեղ նախատինք,
Ի՞նչ պէտք, որ լսենք մեք այդ պարոնաց,
Այս բանում չենք մեք ոչ նախնիք, յետինք:
Հարկ անշուշտ միայն կայ քո ծնողաց,
Օրհնել երկոյունց ընտրութիւն, կամք, սէր,
Եւ տալով միջոց՝ վճիռ սիրողաց:
Միանալ, որում ցանկանք անհամբեր:
Իսկ եթէ նորա խօսքով ոսխաց,
Կամ յամառութեամբ հերքեն Սուրբ օրէնք,

Ինչպէս մեզ վերայ այն յայտնին, . . . ոխաց՝
Ապա մեր գործը ինքներս կատարենք:
Թառլ այնուհեթև չարք վատ նախանձով
Այլուին, փոթոթուին մեր բաղդի վերայ,
Իսկ մեք միփիթար սուրբ սիրոյ գործով
Կըլինինք յաղթով ընդդիմաց սորա:
Եկ, եկ ուրեմն սիրելիս Շուշան,
Բացենք ասպարեզ անահ և արձակ,
Ցոյց տանք մեր սիրոյ խորհրդոյն նշան,
Պարզենք մեր գաղտնին, կամք, սիրոյ համարձակ:
Եւ ամուսնական կապով միանանք
Երկոքունքս ՚ի մի հոգի և մարմին,
Օրհնենք մեր վիճակ և ուրախանանք,
Բերենք և օդուտ Ադամայ զարմին:

XII.

Ես այսքան քեզ սերտ սիրով մտերիմ,
Գու միշտ խաբեբայ, անհաւատարիմ.
Այդ նենդժուտ բնութեամբ, ասա ինձ վստահ:
Մի թէ չունիս խիզճ, երեսիդ ջուր, ահ:
Գու ինքնին քննիր, դասիր քո վարքն,
Այդ չէ բընաւին քո սեսի կարգն,
Սիրոյ օրէնքն այդպէս չէ և գու
Մի լինիր ումեք խօսքով յուսատու:
Իսկ թէ աշք ունքով ցոյց տուիր ում սէր,
Տուր և կատարման գործով պատուղներ.
Այդ սովորութեամբ կըրկուիս պատուէդ,
Անեն էլ հաւատալ քո խօսքին յաւետ:
Աերջդ վատ կիլինի, յոյսդ անկատար,
Կմնաս մենակ, անտեր, անսատար.

Ասիր խրատիւ՝ փոխիր քո բարձն,
Պահիր անկորուստ քո պատիւ, փառքն:
Դու մի՛ համարիր սերը խաղալիք,
Այն խոր խորհուրդ է՝ սրաի բանալիք,
Մեծ շնորհք մարդկան մէջ թանի քան ամէն բան
Տիրող աշխարհի, ոգի և պաշտպան:
Տես ինչ է այն մեզ ՚ի վերուստ առւած,
Որ նրանով կոչուեց և ինքն իսկ Աստուած.
Ապա մի՛ լինիր և դու արհամարհ,
Բացիր նորանով քեզ նոր ճանապարհ:
Հետեւիր ճշդիւ սիրովիր սիրոյն,
Խղճան վիճակին քո թշուառ գերւոյն.
Մի՛ ևս չարչարիր, առնը նորան քո սիրա,
Որ մինչեւ այժմուս գատարի էր և բիրու:
Այն շուտով կղդայ նոր զգացմանքներ,
Ցոյց կատ կեանքիր հաստատ հիմոնքներ.
Կ'ատեսնես ինքդ քեզ նոր մի արարած,
Զեղծ, վաս կ'թուին ողջ հին քո արած:
Կ'ափսոսաս անցած զուր այն օրերին,
Երբ դու անաեղեակ խորհրդոյ սերին,
Հերքումեիր այն վեհ, անգին բարիդ,
Քաղելով հոգին հին սիրահարիդ:

XIII.

Ո՛հ, մեծ ցաւ է, աղջեկ որբիկ,
Որ տեսի քեզ մերկ ու բոբիկ:
Մի թէ չունիս արենակից,
Այդ վիճակիդ ոք ցաւակից:
Մեռան չկան քո հայր ու մայր,
Չունիս ո՛չ քոյր և ո՛չ եղբայր,

Բայց ո՞ր են քո հոգաբարձուք,
Ասին իւրեանց սրտի փղձուկ:
Այդ էր նոցա հոգս, ջանք, խնամք,
Թէ ևս ունին անարդ ջոկ կամք.
Չի մնաց ինչ որ քեզ չարին
Այն աւազակ որդիք չարին:
Կողոպտեցին գոյք, կայք, կալուածք,
Թողին քեզ մերկ բոբիկ սոված,
Բաւական չէ այս քո վեճակ,
Կառնին այլ և գլխիդ լէշակ:
Այս էր իսկ միաք նոցա ջանքից
Որ լւցին քեզ իմ ճանկից,
Երբ ես սիրով իսկ սրբութեամբ
Խղճալով քո հետ որբութեան
Կամի քեզ լինել ոչ այլ,
Այլ հոգաար եղբայր և հայր:—
— Իսկ դու անփորձ գժբաղդաբար,
Հասկանալով սէրն ախտաբար,
Հերքեցիր իմ բարի խորհուրդ,
Հոգաբարձուաց եղեր յագուրդ:
Ո՛հ, այս կրակ իմ սրաի մէջ
Պիսի միշտ մնայ անանց, անշէջ,
Եւ միս այլ իմ խօսքին գարձուած:
Անէծք այն քո հոգաբարձուաց:

XIV.

Կուժը ուսիդ, աղջեկ գեղջուկ,
Տեսի ես քեզ աղբից գալուց,
Տեսի զրութիւնդ աղքատ, խեղճուկ՝
Ինձ խմելոյ դուր ջուր տալուց:

Տեսի փայլուն գէմքդ համեստ,
Սև աչք, ունքդ, բիրը ջուխտ նռան
Կուրծքիդ վերայ և քո զգեստ,
Միաքս կորան խելքս թռան:
Բայց երբ հաղիւ ուշ դարձաւ,
Արի քեզ մի հարց ու խնդիր.
Լոկ ս' բառով խօսքդ պրծաւ,
Եղիր դու լուս անուշադիր:
Այս մի ըստէ քեզ տեսնելուց
Սիրտս եղեւ քեզ միշտ գեղի,
Ես քո ձեռքից ջուր խմելուց,
Տուրիր ինձ նոր ոգի սէրի:

Այսպէս հարկ եր ինձ հեռանալ,
Բայց յիշումեմ այն դիպուածը,
Չեմ կարող բնաւ ես մոռանալ,
Մի հրաշք եր իմ տեսածը:

XV.

Լուսամաից ինձ նայելուց քեզ ի՞նչ շահ՝
Սիրտն աղջիկ, դա ինչ կարդ է զոր այդ ահ,
Դռնը լեր արձակ, ցոյց տուր գէմքդ և հասակ,
Թէ կամք ունիս, որ շուտ լինի թագ, պսակ:
Անցաւ վաղուց հին սովորոյթ վայրենի,
Այս այլ դար է փոխուեց կանոն Հայրենի.
Էլ դործ շունին մարդիկ հնամոլ խոտորնակ,
Մէ վախենար, դու չես միայն օրինակ:
Կատել, խօսել բայց համարձակ չէ ամօթ,
Ում հետ իցէ թէ՛ անտես և թէ՛ ծանօթ,
Այս իսկ ձեռով և դու ունիս իրաւունք,
Բայց երեիլ, չծանօթէ գէմքը աչք:

Բանալ սիրտդ, ընտրել ազատ ընկեր՝ այր,
Արգելք գնել չեն կարող քեզ քո հայր, մայր,
Իսկ թէ այդպէս պիտի ծածկես միշտ երես,
Ո՛չ թէ շահ քեզ այլ մեծ վաս կ'ըերես:
Ո՛չ ես ոչ այլք՝ պարզեն ասեմ՝ շատ գժար,
Կինենք այդ ձեւ թագուն սիրոյ քո յօժար.
Գողութիւն չէ և ասացի՝ ոչ ամօթ,
Կամք ու միտքդ բայց դու վատահ ծնողաց մօտ:
Մի ուշացնիր գործի վերջը մինչ միւս օր
Մի էլ թողուր, թէ գոյ հնար և այսօր.
Որքան փութով համենք մեք մեք փափագին
Շուտ կազատուինք և մեք ցաւոց դառնագին:

XVI.

Հեռացոյց ձեռիդ՝ բարձր պատշդամբից

Ումին ես նայում դու աղջիկ սիրուն.

Ունիս ոք սիրող այն խառն խումբից,

Ասա պարզ, մատաղ ես քո արեւուն:

Թէ ունիս յատնեկ՝ մի ոք սիրեկան,

Նորան ես նայում այդպէս ուշագիր,

Ո՞վ է այն անսիրտ, անխիղճ մոլեկան՝

Որ դէպ ՚ի քո սէր սառն է անխտիր:

Եւ այսօր այդպէս թողած քեզ մենակ,

Մեկնուիլ է քեզնից այլ իրաց մասին,

Կորցնելով այն թանկ, քաղցր ժամանակ,

Որ պէտք էր անցյնել քեզ հետ միասին:

Բիւր ամօթ և մեղք այն քարասրուին՝

Կա բնաւ չէ արժան թանկագին սէրիդ,

Որ իբր անդէտ քո իսկ խոր հուրդին՝

Պատճառ է դարձել տխուր ժամերիդ:

Թէտ տղամարդ է՝ ունի զգացմունք,
Գիտէնա արժէք իրան սիրողին.
Ապա ել ի՞նչ պէտք այլ գործք, զբաղմունք
Է՞ր չե լինում միշտ մօտ իւր գերողին:
Սխալ ես աղջիկ, անփորձ, նորոհաս,
Զնոր ես գուհու նրան քո սիրտ նրբին,
Նա շատ կը երէ գլխիդ պատուհաս,
Զկայ քեզ օգուտ սերից այն լրբին:
Ո՛հ, թէ գելազանց այդ նորա իսկ բաղդ
Ինձ լիներ տուած, ես իմ սիրտ, հոգին
Ուրախ կինեի գնել զոհ անդազտ
Անգին սիրածիդ միշտ ոտից տակին.
Թէտ և մեսնեի այս վեճակիս մէջ,
Բայց քո անմուռաց սիրով տնպայման
Յետ և մոնելոյս հող խաւար և գէճ
Կորհներ անդադար քեզ իմ գերեզման:

XVII.

Նորոհաս տղայ՝ է՞ր այդպէս տաք տաք
Հետամուտ ես միշտ դրացւոյդ աղջկան,
Կարող ես մանել սիրոյ լծի տակ՝
Մի թէ հնար է այդ քեզ նման մանկան:
Քո բան չէ բնաւ այդ գործ գժուարին,
Կարօտ ես գեռ ևս գու քո մօր կաթին.
Կասեն քեզ և այլք՝ որ չէ հընարին,
Այդ հաց, պանիր չէ, ոչ նման ջաթին:
Զուր են աշխատանք, յիմար քո վաստակ,
Դեռ կան առաջեղ շատ երկար տարիք,
Դեռ պիտի խաղաս կամ ծամես մաստակ,
Կդայ ժամանակ, կ'զգաս միւս . . . կարիք:

Ընդդէմ բընութեան մի լինիր բընաւ,
Այն պիտի մեծցնէ քեզ իրան գիրկում.
Այն քո մեծ մայրն է, թէ և այլ ծընաւ,
Այն և կասայ քեզ անունդ այդ կիրքում:
Իսկ երբ կ'ծաղկես գու քո հասակով,
Ինքդ կիմանաս, որ գեռ շատ վաղ էր.
Ապա ակամայ ջոկ ինչ տեսակով
Կասնես սիրոյ հետ այլ և այլ խաղեր:
Բայց և մինչեւ այն, ասեմ անվորձիդ՝
Այդ խորհուրդ միայն ինձ է պիտանի.
Ես շատ հմուտ եմ այդ ուզած գործիդ,
Գորանով եմ ես և իսկ կենդանի:
Գործը միշտ պէտք է տալ գործաւորին,
Անփորձին ի՞նչ շահ անյայտ գործքերից.
Տնոր և այդ բեռն հին փարձաւորին,
Որ գիտէ շատ բան սիրոյ խորքերից:

XVIII.

Սպիտակ, բարակ մատերիդ՝
Մատաղ լինիմ՝ այ աղջիկ.
Զայնով ածած երգերիդ՝
Առիր հոգին իմ ողջիկ:
Յուշ թւած մօտիդ կամ,
Անշունչ եմ ես՝ անկենդան.
Տամ երանի բիւր անդամ.
Ուր մօտ են քեզ և քո տան:
Թնդ ես լինիմ ոտքիդ հող
Ստրուկ, ծառայ քեզ գերի.
Միայն թէ միշտ վայելօղ
Քաղցրիկ աեսոյդ, երգերի:

Ընդունիր ինձ՝ ողորմի՛ր,
Աղաջումեմ արտաստօք.
Սիրո ու հոգիս մի՛ քամիր,
Արժան եմ, ոչ պակաս ոք:
Մի՛ առներ և ինձ գընազ,
Կամ համարիր խելացնոր՝
Գերել են ինձ քո տեսք, նազ,
Տուր ինձ հանդիսա, միտք, կեանք նոր:
Ո՛հ, թէ շնորհդ հատանի,
Զրկես խնդրած իմ բաղդից.
Իմացիր՝ որ կենդանի
Պիտի թաղուիմ այդ ախտից:
Յայնմ հետէ քեզ ի՞նչ շահ
Իմ մեռնելուց, ի՞նչ պարծանք,
Միտդ բեր, որ չես անմահ,
Կ'գան և քեզ այդ փորձանք:

XIX.

Ո՛հ, քաղցրիկ քո խօսքերին
Վաղուց եմ ես գերիվար,
Եւ քո սիրուն աչքերին
Զոհ եմ, հոգւով սիրահար:
Լուսապայծառ քո դէմքին
Կայ ոք, ասա՛ որ հընար
Գտնէ ընդդէմ իւր կամքին՝
Չտայ սիրոյ հարկ յարմար:
Ո՛վ նաղուկ քո ձեռքերին
Համբոյր տալոյ չի ցանկար,
Ո՛վ և հող քո ոտքերին
Չի համարիր գեղ ու ճար:

Զուխտ այն նռան քո կուրծքին,
Ո՞ր սիրո կասուի թէ չէ քար՝
Որ կարենայ հայեացքին
Տալ ի՞նչ արգելք կամ դադար:
Ուղղեգիծ քո ունքերին
Ո՞վ չզմայլեր, ոյր համար
Կայ այս խորին վէրքերին
Բաց քեզնից այլ փրկարար:
Ի՞նչ արատ քո գործքերին՝
Միշտ մարդասէր բարերար:
Ի՞նչ քո բարուց վարքերին
Կայ նշան ի՞նչ անյարմար:
Այսպէս բնութեան շնորհքին
Արժանացած դու վարքար՝
Լոյս ես տալիս ամենքին,
Լոյս մեր կեանքին կենարար:
Դու աշխուժիս ես ոգին,
Դու իմ յոյս, կեանք միսիթար.
Զոհել եմ սիրո իմ հոգին
Քեզ վաղուց ես սիրահար:
Մատաղ ես միշտ քո կեանքին,
Զկայ սիրոյս չափ համար.
Ես հող մնիսիր քո ոտքին՝
Ապրեմ միայն քեզ համար:
Յետ պարզ իմ այս խօսքերին՝
Զանուանես ինձ խելագար.
Յաւոց սրաիս խորքերին
Նոքա են թոյլ մի նկար:

XX.

Հայաստանի ես աղջիկ,
Զես հեղդ, անմիղմ, ովերիմ.
Հեղ ես պարկեշտ, լուս, խեղճիկ
Կոչման սեռիդ մըտերիմ.
Ալարսք վարար միշտ ծաղկիս:
Բարի պտուղ Հայ Ազդիս:
Քո վարք ու բարք գովանի
Զարդ ու փառք են քեզ համար.
Տէր լինի միշտ հովանի
Զընկնիս ճամպահ վատ յիմար.
Վարքար լինիս հաստատուն
Հէն կենայ չէն քո տեղ, տուն:
Աշխատասէր, հեռատես,
Խոնարհ ես ժիր յարգեռոր.
Անուն, պատիւդ լաւ զիտես,
Դոքա են քեզ հարկաւոր.
Երեսք՝ պարզ, շատ ապրիս
Վայելես միշտ դու բարիս:
Ո՛չ զրպարտանք, բայթասանք,
Ո՛չ պյլ կծու վատ խօսքեր.
Զես սիրում և գովասանք,
Անարատ են քո գործքեր.
Զօրանաս դու կանաչես,
Աստուած տայ՝ բնաւ շամաշես:
Միշտ գործի ես դլխով ցած,
Զես կորցնում պարապ օր,
Դորանով է զուարձացած,
Ուրախ սիրտ քո մօր, եղօր.

Կուռնըդ կանաչ, վլիբլամս,
Ծլիս, ծաղկիս, քլքըլամս:
Այդ եռանդով քո ճգանց,
Վարուք մաքուր, ժիր, արի.
Չատ կանանց և աղջկանց
Օրինակ ես դու բարի.
Երանիք քեզ, երանի,
Գովինստ ամէն բերանի:
Ծաղիկ ես նոր աննըման,
Գանձից, ոսկուց թանկագին,
Զինիլ ինչ չափ վայելման
Կորան, ոյր դու կինիս կին.
Հէն մընաս դու, շէն ու շէն
Օրհնվին ծնողքդ միշտ՝ ամէն:

XXI.

Հոգիս զուարճ, սիրտս զուարթ
Զմայլումէի քեզնով՝ իմ վարդ.
Դու էիր իմ կեանքին մի զարդ,
Ունէր վերադազք ամէն մարդ.
Բայց ինչ ցաւ նոր՝
Որ դու այսօր
Թառամած՝ չոր՝
Տաս հոտ անզօր:
Արեգական տամպ, թէ խորշակ
Փոխեց գոյն, հոտ քո անուշակ,
Թէ այդ է վատ դէպքի գուշակ՝
Որ զուրկ մընամ ես քո մըշակ.
Մընամ մոլար,
Անմիիթար,

Մընայ անձար
Կեանքս խաւար:
Ո՛հ, ուստի՞ է այս պատուհաս,
Այս տարաբաղդ, անգութ՝ օրհաս՝
Որ թողեց ինձ զուրկ ու անմաս
Վայելմունքից վարդիս դեռհաս.
Ո՛հ, վայ գլխոյս,
Մնացի անյոյս.
Կանցնի անլոյս՝
Կեանք խղճալոյս:
Ե՛կ, աղաչեմ, շուտով գարուն,
Տուր նորոգումն վարդիս սիրուն,
Նոր գոյն, նոր հոտ մերկ թերթերուն,
Ինչպէս յառաջ թարմ, դարդարուն.
Որ ես տեսքով
Նորա հոտով,
Պանծամ հոգով,
Ինդամ սրտով:

XXII.

Է՛ր ես չոչում, փոփում,
Զուր ու զարդով վառվում,
Թիթեռնակի րանդներովդ
Սիրաս սիրովդ ես վառում:
Մատաղ օրիդ, նորհաս կոյս,
Խնդրեմ խղճա ինձ ծերոյս,
Մի կրակ ածեր հոգւյս մէջ՝
Գրգռոիչ հին ցաւերոյս:
Եռ է գալիս արինդ,
Կո՞ր է բացուել դարունդ,

Դեռ անփորձ ես, վայ թէ ինքդ
Վաղ չքանդես քո առներ:
Զկորցնես դու յանկարծ
Անդիւտ գանձդ. . . . միշտ անդարձ,
Ցետ որոյ բնաւ չես գանիլ
Այն կորուստդ կամ ջոկ վարձ:
Հեռի՞ փախիր կըբակից
Կ'վառվես հեշտ բամբակից:
Մի վարկեան է հանդէսդ. . . .
Կ'առնես և ինձ ցաւակից:
Զգոյշ կացիր շատ ու շատ,
Հեռի՞ ինձնից՝ զատ 'ի զատ.
Չեմ կարող ինձ հաւատալ՝
Վայ թէ վերջու լինի վատ:
Ա՛ռ խրատ քեզ իմ հին կեանքից,
Կ'աղատես քեզ փորձանքից:
Իսկ եթէ ինձ չըլսես,
Եւ չես պրծնիլ յանցանքից: . . .

XXIII.

Հասակդ առեր, աղջիկ սիրուն,
Օտար մարդկանց մօտ խեղջ որբիկ,
Տեսեր կեանքիդ դուարձ գարուն,
Բայց ոչ նորան վայելք քաղթրիկ:
Ի՞նչ չըտեսեր, չըփորձեցեր,
Ի՞նչ կարծիք քո մոքով չանցին.
Քանի՞ ցաւոց հանդիպեցեր,
Ի՞նչեր աչքիդ չերեացին:
Ողջ քո կեանքում անօգնական,
Որբ ու անտէր դու ծայկեցեր.

Որպէս թէ՛ բնաւ հնարք չ'կա՞ն
Քո ապրուսախն, համարեցեր:
Ե՞րբ գու կարծել էիր կարող՝
Ուրախութեան բաղդի հասնել.
Անյոյ վիճակդ յաղթահարող,
Խաւարացրել էր քոյ լոյսն էլ:
Քո զգացմանք վաւ, եռանդուտ,
Էղձից, կրից սաստկութեամբ խիստ
Եփումէին արիւնդ շիոթ
Զէիր գանում դադար, հանգիստ:
Քանի՞նրանք ուշրդ առին
Կենդ, տարփալի երազներով,
Որքան ցնորդ տանջող դառնին
Մտքովդ անցին հազարներով:
Ընկերուհիք քո անհամբեր
Իւրեանց յարգանքն միշտ կորուսին,
Վարումն այժմ կեանք անտարբեր,
Ունի ամէն իւր ամուսին:
Չոննին նոքա հողս, զբաղմունք,
Ո՛չ տառապանք, ո՛չ աղէտ, վեշտ,
Պատել է նրանց բոլոր կողմունք
Բաղդն իւր չնորհիւ թէ և ո՛չ միշտ:
Հալածեցեր շատ այս բաղդին
Դու ցաւոց և կարեաց միջին,
Բայց չգտեր դեղ քո ախտին,
Մնացիր անյօյս մէջ այս վիճին:
Վերջն՝ անտառունջ այս վիճակում
Քեղ ընտրեցեր փրկանաց ճար —
Ծանր աշխատանք (որ միշտ հակումն
Ունի դէպ ՚ի քո մեծ հանճար):

Ո՛հ, վաստակիր, գեղեցիկ կոյս,
Աղնիւ է այդ ընտրած ճամկայն,
Թէ և դեռ ևս չունիս ինչ յոյս,
Բայց չես զջալ բնաւ յապայն:
Կայ այլ և քեզ սրառով սիրող,
Գու ևս կառնես քո յաղթանակ՝
Բաղդով ուրախ, զուարձ, յաջող
Ակնիս հանգիստ մի ժամանակ:
Եւ քո վերայ կնախանձվին
Կատան շատոնք քեզ երանի,
Զեն ծաղը անիլ կպապանձվին
Երբ կրլինի գեղ հովանի:
Ուրախ, ուրախ վաճուք տուր Տէրին,
Ե՞ն յետ մնար աշխատանքից.
Քեղ կըդանէ շուտ քերին
Վաղատվիս միշտ և տանջանքից:

XXIV.

Համեստ ես, համեստ,
Սիրուն ես, սիրուն,
Հատ է քո գովեստ,
Բայց աղգով դու Հայ՝
Գարձել ես ինձ վայ:
Զկայ քեղնից շահ
Այլ միայն միշտ ահ՝
Զես լուլ խօսքիս
Թէ արձաթ սոկիս.
Թափեմ անհամար
Ես սիրոյդ համար.
Զես ատալ մի պաշեկ
Ինձ սիրուն աղջեկ:
Աշքերիցդ՝ աղջեկ:

Անգին ես, անգին,
 Ասին իմ հոգին
 Իմ վաղըց սուրբ ուխտ —
 Սև ռնչերդ ջուխտ.
 Հատ զոհեր բերի
 Ես նորանց գերի,
 Երկիր պագելով,
 Լեզուս փակելով,
 Այն յուսով միայն՝
 Որ միանգամայն
 Կառնեմ մի պաշեկ,
 Ռնչերից՝ աղջիկ.
 Քնքուշ ես, քնքուշ,
 Թովել ես իմ ուշ.
 Զկայ չափ սահման
 Սիրոյս բորբոքման
 Հալվումեմ մաշվում,
 Փթոթվում խաշվում,
 Զմայլուած քո գեղով,
 Ինձ հընար գեղով
 Ու խաղով, աաղով,
 Ու ինչքով, փողով,
 Զկայ, թէ պաշեկ,
 Չափս ինձ՝ աղջիկ:

Յոյսս ես իմ յոյս
 Գու ջուխտ աչքիս լոյս.
 Կեանքս է դարձել մահ,
 Հոգսս ես ամեն պահ.
 Ե՞րբ գու սիրելիս
 Կղմսես լալիս
 Կերքին մրմունջիս,
 Անեզու մունջիս.
 Կիլնի՞ս որ զզջաս,
 Ողորմիս, խղճաս,
 Ծնորհես մի պաշեկ
 Ինձ՝ սիրուն աղջիկ:
 Գթա՛ ինձ, գթա՛,
 Ո՞վ պիտի խիթայ՝
 Թէ կակդի քո սիրու
 Փոխես կամքդ բիրու,
 Էլ չըշարչարես,
 Արտս դալարես,
 Եւ խղճաս ինձ շատ
 Ցոյց տալով քո դութ՝
 Վարձ անկեղծ սիրոյս
 Քո խղճուկ գերոյս
 Բաշխես մի պաշեկ
 Ինձ՝ սիրուն աղջիկ:

Պ ԵՐԱ ՀԵՅՎՈՏԵՎԻ

I.

Ախ, ի՞նչպէս սգամ, ի՞նչպէս ասեմ լաց
 Անբաղդ ու օրիդ՝ խեղճիկ Հայաստան,
 Որ այսքան գարեր, զուրկ, մերկ ՚ի փառաց՝
 Դարձել ես աւեր, տխուր մենաստան,

Որբիկ հայրենիք՝

Թշուառ Հայաստան,

Ո՞ւր են քո նախնիք,

Ո՞վ քո ապաստան:

Կորան թագաւորքդ, չկան հին իշխանք,
 Քանդուեցան քաղաքք, ամրոցք, ապարանք,
 Զքայցան հերոսք, յաղթող զօրականք,
 Վերացան իսպառ քո փառք ու պարծանք:

Այժմ մնան վշրանք

Միոյն աւերակք

Ո՛հ, ո՞ր քո մարզպանք,

Ո՞ւր քո ամբարտակք:

Քո ծովք, գետք, աղբիւրք, քո մայրիք, ձորեր,
 Քո արօտք, գաշտեր, այգիք, անդաստանք,
 Քո մարդագետինք, ծառատունիք, սարեր,
 Քո եկեղեցիք, մատրունք, մենաստանք

Դարձել են աւեր,

Օտարաց պատկան . . .

Ախ, այս ի՞նչ ցաւեր,

Ի՞նչ վերք հոգեկան:

Սով, պատերազմունք, փորձանք, հալածանք,
 Քանի քո դիսոյն բերին ու օրեր,

Եւ քանիցս անմեղ արեան գուղը, հոսանք
Ողողեցին քո դաշտեր ու ձորեր,
Արջը մընացիր
Անյօյս ու անտէր,
Եղեր ցանոցիր,
Տեսեր շատ վշտեր:
Ո՞վ չէր թշնամիդ, բազդիդ նախանձող,
Սուտ բարեկամաց էր հաւատացիր.
Նոքա եղեն քո վեհ փառքիդ բարձող,
Դու ինքդ նոցա ասպարէդ բացիր,
Քեզ ինքեանց գերել,
Վասահ, համարձակ.
Զօրանալ, աիրել
Երկիդի ընդարձակ:
Դու ինքնին եղեր խեղիկ, ապաբազդ:
Կոցըիր աւերութիւն, զօրութիւն, թագ, գահ,
Քեզ միացին վշտեր, տարաժամ ժանտախտ,
Անլուր տառապանք, հուր, սուր, սով ու մահ.
Կսկիծ, սուգ, ողբանք,
Գառնին արտասուք,
Զրկանք ամօթանք,
Ճեզ վիճակ անշուք:
Այլ ազգաց եղեր գու կոտախնձոր
Հատոնք եղեն քեզ ոսոխ, թշնամի,
Բուն տեղիդ թողած ընկար սարու ձոր
Չունէիր, չկայ յոյս բարեկամի:
Մինակ ես թշուառ,
Անտէր, որբ, այրի
Զկայ սիրտ իսպաս,
Քեզ համար այրի:

Քո աղէտք, ցաւեր, դարձել են անձար,
Չունիս յոյս տեսնել նախնի քո վեճակ,
Գուցէ և կտանջուիս անվերջ չարաշար՝
Եթէ քո սրդիք մեծ, փոքր, միջակ
Հկապոին սիրով,
Հոգւով միաբան,
Համակամ, անխոսվ
Միշտ միմեանց պաշտպան:
Սև անբազզ օրին միակ իսկ պատճառ
Անսէր երկապատկ լինելն էր հայոց.
Եւ այս քո վիճակ չե փոխուիլ իսպառ,
Չըլենիր բրնաւին հնար քո վայոց.
Եթէ քո սիրունդ
Այլ ազգաց նըման
Չունենայ մնունդ
Գիտութեանց ուսման:
Ա'ն, սէր Արբազան, գիտութիւնք, ուսումն,
Դուք էք խնկելի Հայոց հանգանակ,
Չեղով կստանայ նա իւր նորոգումն,
Ճար ցաւոց, ուղղել գրութեան խառնակ:
Հայք ունեցելք սէր,
Միաբան հագի.
Կ'ոայ Չեզ և Տէր
Կոր կեանք, նոր ողի:
II.
Ա'ն Հայաստան՝ քաղցրիկ, անդին հայրենիք,
Մատաղ ես քո արեւոն, մատաղ քեզ իմ ընտանիք:
Ո՞ր զգայուն քո որդի չէ արտասվամ, չե լալի
Քո տարաբազդ վիճակի, քո աւերումն ողբալի:

Քո տառապանք, քո վշտեր անքանակ են անսահման,
Ո՞վ կարող է քեզ օդնել, տանել ցաւոց քո դարման:
Ամէն ուրեք, մօա, հեռի, ուր կան ցրուած քո որդիք,
Աղբեր են միշտ քեզ երգում, տխուր սգալի մեղեդիք:
Ամէն աչքեր չափումեն դառն աղիտից արտասուք,
Մեծ ու փոքրոնք աղէկէզ, անմիսիթար պահեն սուդ.
Անմոռաց քո յիշտատի՛ վեհ քո փառաց մընացորդք
Անբաժան մեր սրտից, խորին ցաւոց մեր կցորդք:
Ո՞ր հասակ քո սերընդեան՝ դիտակ նախնի վիճակիդ,
Վայ չէ կարդում իւր գլխոյն, ցաւում հանգչած ճըրագիդ.
Քո քարուքանդ քաղաքներ, քո ամայի սուրբ տեղեր,
Քո տմրոցաց աւերակը, անհետ կորած քո գեղեր:

Ո՞յլ սիրու չեն խոցուսում, չեն խորովում աղեքներ,
Ո՞յր հոգուոյ մէջ չեն ձգում բիւր բիւր վիրաց ալեքներ:
Ո՞վ անխտիր կարող է յիշել անուանք արքայից,
Քո քաջազնն իշխանաց, զօրավարաց, հըսկայից:

Կոցա անլուր քաջութիք, բարեաց արդիւնք վեհ գործքեր
Թուում էին գերբնական, ո՞վ չէր տսում թէ հրաշք էր.
Քո երկիրներ, քոյ դաշտեր, սարեր, ձորեր, անդաստանք
Քանի քանի ազգերի եղել են այժմ ապաստանք:

Լայն ու արձակ քո աշխարհ, առատութիւն բիւր պաղոց,
Յորդաբուղիս գետք, աղբիւրներ, պարարտութիւն քո հողոց.
Ո՞յր վերայ չեն միշտ բերում զարմանք և այն ի՞նչ ազգեր.
Վայելումեն այժմ ազատ նոցա տուած շահ, բերքեր:

Քանի քանի դարերից մնացած վաստակ քո որդւոց՝
Ժառանդութիւն ենդարձել օտարարդի շատ մարդոց.
Ել չեն յիշում անցեալը, չեն միտ բերում ապանին,
Չեն և խղճում հետ ազգիդ՝ նոցա ցաւոց իխտ դառնին:

Այս իսկ ցաւեր, այս վերքեր քո որդիկերանց ամէնուր
Զգալի են աւելի քան հալածանք, թուր ու սուր.

Միայն սուգ են արտասուք, նոցա գործը մի ու վայ.
Զկայ բնաւ աշխարհըում թշուաւ, անբաղդ քան զայ:
Այսպէս իսկզնեկ հայաստան, ո՞վ չի սգաւ քոյ օրին,
Որ ընկել և շատ խորին գժբաղդութեան մէջ հօրին
Կորցրեր խապառ տէրութի, թագ, գայիսոն, փառք ու զարդ
Եւ թշնամի են այժմուս քեզ ամէն ազգ, ամէն մարդ:
Թէ և ամէն քեզ ընդգէմ, բայց թէ Տէր է քեզ ՚ի կոյս
Զկայ սրամէն առաւել հաստատ, բարի ջոկ մի յոյս.
Անշուշտ կիլնի և քեզ ձար, պահիր գու պինդ քո սուրբ կրօն,
Թոն քո սրդիք զարգանան, մտօք հասուն և զգօն:
Թոն գիտութիք ճոխանան, զին դնին իւրեանց իսկ կոչման,
Շանօթ լինին ողջ մասամիք այժմեան դարուս պահանջման.
Յառաջագէմ միւս ազգաց նման ջանան, աշխատեն.
Վատթար, անարդ, ցած ողին չսիրեն, այլ միշտ ատեն:
Թոն չսիրեն կծծութիւն և չպաշտեն մամնայն,
Ցոյց տան նրանով շահ ազգին, շգործ ածեն զուր ունայն.
Բայց առաւել հարկաւոր թոն լինին միշտ միաբան,
Սիրով անխտան կեանք վարեն, լինեն միմեանց և պաշտպան:
Թոն չսիրեն չար նախանձ, ան հաշտվարմունք, բամբասանք,
Ատեն բնաւին պարապ կեանք, շապալութիւն, լզլոսանք,
Օդնեն անխնայ, ըստ կարեաց, մեծատանն՝ աղքատին
Իշխանաւորն՝ ծառային և գիտունն՝ ազէտին:
Ինչպէս դիրք է հիներից և Սրբազն Օրէնքալ,
Թոն քո սրդիք սրաի մտօք, թէ դոյլիք և թէ կեանքով
Կոււր լինին իւր Տէրանց, լինին նոցա այլ և զոհ,
Հեռի կենան դորձքերից վատթար ու ցած և անխոհ:

Թոն մշտապէս ծառային անկեղծ սիրով Մեծ Կայսեր,
Օրհնել է և Տէր Աստուած ամէն բան, գործ, ուր կայ սէր.
Թոն, թէ ցանկան, որ վարեն կեանք անխուով ու անփորձ՝
Մտածեն միշտ ապագայն, չափեն իւրեանց վարք ու գործ:

Թէ կ'վարվեն քո որդիք այսպէս՝ և խեղջ Հայաստան,
թէ և իցեն ցանուցիր, բայց կիլնին մի գերզաստան,
Կ'տան ոդի, նոր իսկ կեանք քեզ հիւանդիդ հին աւուրց,
Դէն կցցեն տիւրութեան քեզմէն ալզդ այժմեան քուրձ.
Այս են իմշօսք, իմշնորհուրդ, իմշդաշմունք չերմ, խորին,
Որ ես արկար իմ գրչաւ գրեմ լալով քո օրին.
Ո՛վ Հայաստան, Հայաստան, քաղցրիկ, անգին հայրենիք,
Մատաղ ես քո արեւոն, մատաղ քեզ իմ ընտանիք:

ԵՐԿԵՐ ԿԸՊՐԵՐԱ ԹԱՅ ՀԵՄՐԵՒԵՎ

Երբ փշալից ճանապարհով
Տանէ Տէր քեզ, — գընա անխոռով,
Յետ մի՛ մընար քո բնթաշքով,
Յաւաջ տար քեզ դու աղօթքով:
Երբ չըրս կողմովդ պատեն զրկանք.
Ցաւ, փեշու, յրկանք և տառապանք,
Դու ջերմեւանդ արա մաղթանք,
Կդանես քեզ միսիթարանք:
Երբ նախատինք, անէծք թափուին
Գլխոյդ վերայ տար կամովին,
Եւ աղօթիր, յանձնիր Տէրին, —
Խսպառ նորանք կդադարին.
Թամզ խլէ աշխարհ անդթարար
Ինչ ունիս — տուր, մի՛ մուտանսը
Որ ատաց Յովիք յուսապատար
Յետ զրկանց իւր ան համար:
Թամզ քեզ մարդիկ նեղեն, տանջեն,
Դու համբերիր, և քո նեղչեն

Վրէժ մի առներ, խնդրիր Փրկչէն, —
Եւ թշնամիքդ միշտ կամաչէն: . . .
Քրիստոնեայ ես, մի՛ վհատիր,
Յոյս ու սէրդ առ Տէր պահիր
Բարեաց փոխան կայ, հաւատիր՝
Պատրաստ՝ անվերջ վարձ բարելիր:

ԵԱՅՕՐԵՎՅ ԿԵՐԵՆՔ

I.

Սուտ ես մարդ դու բընաւ սուտ,
Փառք, պատիւդ անօգուտ,
Ջանքդ, վաստակ՝ ցնորք զուտ,
Ստուերի ես հետամուտ:
Ի՞նչ ունիս դու հաստատոն,
Ի՞նչ են քո գոյք, կայք ու տուն,
Քո գործք ամէն, քո անուն
Չունին հիմն ինչ մընայուն:

Հարուստ գգեսա պատմուձան,
Յարդ, մեծարանք, աստիճան,
Ի՞նչ աշխատես փութաշան՝
Ունին անյօյս վերջ վախճան:
Անհաստատ է ամենայն,
Վերջն դատարկ ընդունայն,
Աշխարհիս մէջ նեղ ու լայն,
Խառն են հըճուանք, սուգ ու վայն:
Այժմ մութ է, կ'դայ լոյս,
Եւ փոխադարձ ջոկ մի լոյս,

Ցուց Ա.

Հակիւ այս կողմն կամ միւս կոյս՝
Զկայ հընար տալոյ խոյս:
Այսօր կեանք է, վաղն՝ մահ,
Անբաժան են յօյսն ու ահ,
Զրկանք, միաս, արդինք, շահ,
Դագաղ ու հող, փառք ու դահ:
Սարոնկ, ծառայ և արքայ,
Ազքատ, հարուստ և հսկայ,
Զե կարող ոք՝ որ տոկայ,
Երբ վատարազդ օր հաս դայ:
Ապ՝ արա ինքդ միաք ու դատ,
Ի՞նչ կայ պատկան քեզ հաստատ
Ո՛հ, թաղ վարքդ չար ու վատ,
Պահիր պինդ սեր, յոյս, հաւատ:
Կարձ կեանքիդ խունկ մի՛ ծխիր,
Միոք քեր մահդ, միշտ վախիր,
Գէպ ՚ի բարին ոտք կոխիր,
Իմաց՝ վերջդ է հող, մնխիր:

II.

Մեր կեանք ծովու է նման՝
Նորա ալեաց խոռվման,
Նորանում են միշտ յաւետ
Մեր խնդութիւն, ցաւ, աղետ:
Ողջին աշաց յանդիման
Յայտնի կան կեանք, գերեզման.
Ո՞վ է կարող գուշակել,
Ի՞նչ դալոց է կամ ջոկել:
Այս մեծ խորհուրդ խոր, գաղտնի
Եւ ո՞ւ գիտէ, ում յայտնի՝

Վաղիւ կինին ի՞նչ յանցանք, —
Յաջողութիւն թէ փորձանք:
Այսօր կեանքովդ ես ուրախ,
Վայելմանց մէջ չունիս վախ,
Իսկ միւս՝ օրը և հիւանդ,
Գուցէ այլ և ծածկվիս անդ,
Ուր գնումեն շատք յանկարծ, —
Մեծ ու փոքունք միշտ անդարձ:
Բաղդովդ ես գոհ, զուարթ
Ոնի վերջ այդ վշոտ վարդ.
Մի՛ լինիր նրանով դու հպարտ,
Անհոգ, անփոյթ և հանդարտ:
Մի և ասեր համարձակ՝
Ուտեմ, խմեմ բաց, արձակ,
Անցնեմ կեանքս միշտ ուրախ,
Չեմ տեսնելու ահ ու ախ.
Կ'դայ յանկարծ մի այլ օր,
Կ'թողու քեզ մերկ տկոր:
Թէ այսօր ես գու հարուստ,
Վաղն չինիւ հաց, հագուստ:

Մի օր ուրախ ու ծիծաղ,
Միւս օրն է մահ ու դագաղ,
Բարձրանալուց ցածութեան,
Նոյն և այլ միւս կացութեան
Կայ վովտիսումն վոխադարձ,
Եւ կամ կորուստ վերջ անդարձ:
Այսայէս կենաց մեր ծովում
Վպրինք խախուտ մեք նաւում,
Չենք բնաւին ապահով,
Յուսոյ մէջ ենք խիստ ահով:

Բայց այս ցաւոց անհամար
Ունինք դեղ, ձար մեղ համար՝
Այն է հաւատ, յոյս և ակը,
Որ պատուիրեց մեղ Տէր մեր:

III.

Թռչումէ միշտ ժամանակ բացած իւր չորք սուր թեւեր,
Թռան, գնացին և անյին, քանի հազար տարիներ.
Ո՞վ կարաց նրան դէմ կենալ, փոխել նորա կարգ, շրջան:
Կարող է որ սահմանել անծայր բնութեանս կէտ, վախճան:
Կայր ժամանակ կայ այժմիկ, լինելու է և յապայն,
Ո՞հ, խորին է այս խորհուրդ, անհաս և մեղ այդ ժամապայն,
Անցաւ, գնաց այն այժմոյս և նոյն կարով ազգք, սերունդք
Հետ զհետէ կորչումին, ինչպէս նախնի հին ծնունդք:

Կայ ինչ հաշիւ՝ ով և երբ կորան անցեալ դարուց մէջ,
Ո՞վ երկրայեց և կարաց բանալ ընդդէմ սորա վէճ:
Նորերը գան յետ հնոյն և օր յառաջ լոյս եկին՝
Ապագային և պիտի հետեւաբար փոխարկին:

Մանկութիւնից պատանի, երիտասարդ լինինք ծեր,
Նոյն մեր որդիք և թոռունք և յետագայ սերունդք մեր
Ըզթայօրէն հիւսուած են՝ անվերջ օղակ շարայար
Այդ՝ կարդ ունին մահ և կեանք, վայելք և ցաւք, լոյս, խաւար:
Գրնայ ցերեկ, գայ գիշեր, բարին, չարը փոխաբար,
Ամէն մի օր ունի իւր ջոկ պատահմունք, բերք, տիպար,
Տարի, ամիս, շաբաթ, օր ամէն մի ժամ և վայրիկեան
Սահին, գնան, անցանին, թռւին և մեղ կարճ, երկայն:

Մէք որդ և մարդ և ծառայ, մէք Տէր, Ալքայ և Աստուած
Ունինք ամէն՝ ոչինչ ենք, չունինք ոչինչ ստացուած,
Կանք և չիանք, ստուեր ենք, կայ սկիցըն, կայ վախճան,
Փառաց ժառանդ ծառայ ենք, հողին և ինչ աստիճան:

Երկիր ցնորից՝ ունայն շուք, հանդէս պատիր հաճոյից՝
Մահ անյագուրդ նետաձիգ, ամեհի Տէր համայնից.—
Ո՞վ կարաց երբ ազատել, ժամանակի խիստ ճանգից,
Ելաւ մի ոք անյատակ այդ անդունդի խոր տակից:

Այսպէս թշուառ արարածքս այս գունակ, այս եղանակ,
Չենք Տէր կենաց և չէ մեր՝ նորա հիմլն՝ ժամանակ,
Ամէն մի օր ամէն ժամ հետ զհետէ փախչումնն,
Յաւիտենից անդունդում անհետ լինին, կորչումնն:

Թռչումէ և մեր կեանքն սրնթաց հողմով, թեւերով,
Կրայ երբեմն մեր հերթը նորա անվերջ կարգերով,
Կրայ հանդէս ահարկու նախանձորդ, սուր մանգաղը,
Կրանայ մեղ հնձանը՝ մերկ սեաթոյր դադաղը: . . .

Յայնմ հետէ մեր ամէն հարստութիւն և գործքեր,
Մեր զւազմունք, մեր վաստակ, մեր աշխատանք և չանքեր
Կսայթաքուին, կկորչին յորձանաց մէջ բընաւից,
Իբր անհշան ինչ տեսիլ, կամ երկոյթ ցնորից: . . .

Ահա տես՝ էր դու ծընար, աշխարհի մէջ լոյս ընկիր.—
Եւ քանի՛ դու տեսեր ցաւ, աղէտք, ախրանք, ախտակիր.
Դորա համար էր ասա՛ որ անյագ միտքդ կաշխատէր,
Որպէս թէ քեղ որս յագուրդ, ճճեաց, որդանց պատրաստէր:

Այդ քո կեանքն խօլական, քո սուտ բաղդի երկոյթ,
Որ պատումէ քեղ անդուլ մայլի մէջ սև ու մոյթ
Պշանք են սին անցաւոր, ունայն շուքեր այդ բնլոր,
Ճշմարտութեան դու ճամպից էր ես հետի և մոլոր:

Է՞ր պիտի դու մուտանա, ով դու չնչին հող, մոխիր,
Որ անցորդ ես աւօրեայ այն օրից՝ երբ սուք կոխիր.
Բայց կայ այլ կեանքը յամահուան, կան օթեանք մեր համար,
Որոյ ատրիք, ժամանակ չունին սահման ինչ համար:

Այն անցաւոր չէ բընաւ, չունի վախճան, կատարած
Զկայ այն տեղ ոչինչ մահ, կան վարձ, պատիժ, ինչ արած

Աւնիս երկրում՝ կդատի Տէր երբ բանայ իւր ատեան,
Տալով քեզ կեանք կամ տանջանք ըստ գործոյց յաւիտեան:
Այս ապագայ, անվախճան կեանքիդ մասին ունիս հոգ,
Գիտես այսօր կամ վաղը կիլէ քեզ մահ անողը:
Յայնմ հետէ քո կայք, գոյք, քո փառք, պատիւ և ոչինչ
Չեն օգնել քեզ քո արարք, կմնան միայն միշտ անջինջ:
Ուղղիր ուրեմն քո ամէն վարք ու բարքդ անթերի, —
Զապի՞ր գոռող միտք, կարծիքդ, արա միայն գու բարի.
Եւ չար կրից, բաղձանաց, վատ գործոյ կողմն մի հակիր
Կողաց գիմաց սրտիդ գուռն լւա պահանիր, պինդ փակիր:
Մի մոռանար՝ մահ կայ միշտ, անմահ չես այլ մահացու,
Կայ երկնային գատաւոր, ունիս համար տալացու:
Կայ վարձ փառաց կամ տանջանք հոգւոյդ համար անսանց վեշտ
Յօր յաւիտեան անփոփոխ, անծայր, անվերջ՝ միշտ և միշտ:

ԵՅԺՄՌԵԼԻ ԴԱՅ

I.

Կորուս պատանի անհմուտ, անփորձ,
Գու չես հասկանում գեռ քո բան ու գործ.
Կոր նոր լոյս ընկած մայրենի բունից,
Վաղ է քեզ մանել գասը թռչունից:
Թոյլ են գեռ թերդ, ինքդ շատ անկօր,
Պիտի մեծանաս, ամիս օրէ ցօր.
Ապս թէ կարով կիլին քո թեր
Բացուիլ և թռչել, բարձրանալ ՚ի վեր
Քո ժամանակն է մանդալ փորասող,
Միայն և զգոյլ թակարդից որսող.

Մի ուտիր թէ տան քեզ այլ ինչ ջոկ կուտ,
Որ գու փոխանակ գտնելոյ օդուտ,
Որպէս ճուտ անհաս չքաղես վընաս.
Ապա այլ և միշտ ՚ի կորուս չզնաս:
Այսպէս ինչ որ գու այժմուս կխորհիս,
Միալ ես բնաւին անգէտ աշխարհիս:
Այնո՞ թռուումս տեսնելով թերդ,
Բայց չես նշմարում թերատ ձեւերդ,
Մի յուսար թէ գու կթուչիս հեռի,
Կման մեծերի քո տոհմին սեսի:
Դեռ պիտի անցնի երկար ժամանակ,
Փորձես քո կեանքի ամէն եղանակ.
Շատ կան փորձանքներ, շատ գառն ցաւեր,
Խառնեն միմեանց մէջ վատեր ու լսաւեր:
Կան շատ ինդութիւնք, շատ տխաւը օրեր,
Չեն միայն բարիք, կան այլ և չարեր.
Կան բաղդի յաջորդ՝ ապա բաղդ ժամեր,
Ինչպէս տիւ, գիշեր, այնպէս և կեանք մեր:
Երբ լինիս հասուն կդայ քեզ ՚ի տես
Այս բոլոր իրաց բացարձակ հանդէս,
Եւ գու ակամայ փորձով հետամուտ՝
Վիլիս վիճակիդ տեղեակ և հմուտ:
Ապա չես կամիլ յուսով թերիդ
Տալ թռչուելով պատճառ ցաւերիդ,
Դու էլ չես բանալ ումեք հետ ինչ վէճ
Բարձրանալ աւել ՚ի վեր օդոյ մէջ:
Կզզաս հետեանք այս վատահութեան,
Կկորչի հոգի քո անահութեան:
Միադ կբերես թէ կան բաղմաթիւ
Քո գլխոյ վերայ բաղէ և արծիւ:

Կամ թէ սարերում, ձորերում չեն քիչ
Արեանդ ծարաւի դազանք կեղեքիչ՝
Թէ ամէն մի քայլ, ամէն առարկայ
Յառաջ չափելոյ, կշռելոյ հարկ կայ:
Ինքդ կլինիս քեղ ինքեան դայեակ,
Կնայես զգաստ միշտ յաջ և աչեակ
Զես թոյլ տալ և քեղ ծաղր առնել այլոց,
Որք վաղ են փորձել սուր ակառնք դայլոց:

III.

Շփիր ինքնահաճ միրուքդ նորլնձիւդ,
Ել ինչ հոգս ունիս, քոյ է ողջ աշխարհ
Գերազանց տոհմից ծագել ես նոր ձիւդ,
Թուին քեղ միւս այլք՝ անարդ արհամարհ:
Ո՛հ, անհամեմատ կոչումդ՝ ուսանող,
Դու արարած ես նոր չնաշխարհիկ.
Փառք քո միրուքին նորոգ բուսանող,
Խնկելի է քոյ վեհապանծ պարիկ:
Ասենք՝ միրուքդ ուսման է նշան,
Այդ նոր պատիւ է և ջոկ իրաւունք՝
Դու ունիս միայն այն և մեր ֆաշան,
Միւս Խորայելի ուղղակրօն թոռունք:

Այդ առանձնաշնորհ տիւտղոս քո դէմքին,
Այժմ մի բան է վեհ և անքննին.
Դա այլ պտուղ է քո խելքի կամքին՝
Խըրու մեծ հըրաշք, զարմացք ամենին:
Սա այսպէս՝ միայն գոյ ոք, որ պարզէր,
Մեղ միւս այն դժուար խորհուրդ առանձին՝
Թէ էր քո գլխոյն ողջ բլնին մազեր
Անսովոր կերպով թափուեցան, անցին:

Ուղորդ է միթէ որ դորա պատճառ
Քո մեծ ուսումն է և շատ գիտելուց՝
Կամ թէ երկնային աստեղաց կաճառ
Խորին քննութեամբ քո միշտ գիտելուց:
Ո՛հ, հրաշք անքննին՝ խելքի զօրութիւն,
Հընար չէ զննել քո խոր անդունդներ.
Այս շնորհ առանձին նորա խորութիւն
Գիտեն մի միայն նոր ստուգենաներ:
Պէտք է անշուշտ մեք էլ չի հաւատանք
Այլոց այլապէս ասած խօսքերին,
Կեղծեալ մազերին պիտի պատիւ տանք,
Որպէս գիտութեան, ոսման բերքերին:
Սուտ է ուրեմն թէ այս նոր եռանդ,
Ուսանողաց մէջ դարձել է կարիք,
Որք թէ երկեն գիտուն ու ֆուանդ,
Պիտի ունենան միրուք կամ պարիկ:
Ուղորդ չէ և այն թէ մազ քերցելով,
Կամ միրուք թողլով կինի ինչ վընաս.
Փառաւոր լինիս դու այդ գործելով,
Խելօք ստուգենատ միշտ բարեաւ մընաս:

III.

Պարմն ուսանող, փոքր ինչ սպասիր,
Մի ջոկ հրաշք ես, նոր աշխարհ եկած.
Տեսնենք ուստի դու այս երկիր հասիր
Առօք ու փասօք այդ զարդեր հագած:
Ծնորհաւոր լինի միրուքդ նորաբոյս,
Դա մի մեծ բան է խոր խելքի պտուղ.
Դա և մեր կեանքի համար է մեծ յոյս՝
Նոր ծագած ես աստղ մեր լուսացնցուղ:

Բաց ՚ի քո խելքից, խորին ուսմունքից,
Հատ ապրիս բերեր մեզ նոր նոր ձեւեր:
Պիտի բայ պահենք և մեք մեր թեւեր
Օրինակ առնենք քո արարմունքից:
Կոշկերիդ ճռճռոց, մաղերիդ դասուած,
Կործքիդ կոճիկներ, ծոյիդ ժամացոյց՝
Որ չենք լսել, չեր և իսկ տեսուած՝
Հատ մեծ հրաշք են, շնորհաց ապացոյց:
Ճոկ ճեռվ մանգալ, նստել, խօսելդ,
Միւս մարդկանց թուելն քեզ անգետ, տիսմար,
Հաւատ ու կրօն, չկան ասելդ.
Չեն իսկ երեւոմ զարմանք մեզ համար:
Բայց ասմ՝ ուսեալ, զիսուն գերիմաստ,
Ինչպէս դու գտիր, ուստի են տուած
Քեզ և այս շնորհք, մեծ խելք, միտք զդաստ,
Որ ասես (վայ մեզ), թէ չկայ Աստուած:
Դորս էր համար, հողը քո գլխին,
Որ այնքան երկար թողեր հայրենիք.
Դա էր քո ծնողաց վարձ ահ ու ախին. . .
Կոտորվին քեզ պէս ուսեալ վայրենիք:
Անիծեալ ուսումդ, անիծեալ անունդ.
Չորանաս իսպառ, լիրք դու անզգամ.
Ժառանգ սատանի, գժոխոց ծնունդ
Չտեսնեմ երեսդ էլ ոչ միսանգամ:
Քաշուիր գլխիցս, զնա դու հեռի,
Քեզ պէս անսաստուած չկան և անբանք.
Կորուստ յաւիտեան քեզ՝ որդի Նեսի.
Ուսեալ ես թէ ինչ՝ քեզ բանտ ու կապանք:

IV.

Թէ իրաւի լիներ քո խրատ պատանի
Հաստոնց վերայ անշուշտ կիլներ ներդրծող,
Մեղ քո ասած խօսքերդ չեն պիտանի,
Եւ մեծ մասամբ վերաւորիչ են կծող:
Երեսումն աղջի համար սրտացաւ,
Պակասութեանց նորա ուղղել ջերմեռանդ.
Այլ գդալի ամենեցուն է այն ցաւ,
Որ դու չոնիս բայ ՚ի փողեց այլ եւանդ:
Ուսեալ դու ինչ բարձր քթով, մեծ հոգւով
Շորդ փոխած, դէմքդ կոկած մի ջոկ կերպ
Յետ ես դարձել քո հայրենիք, ուր թոկով
Պիտի կապուիս, որպէս մի հրէշ այլակերպ:
Դու ոչ պատիւ, ոչ ամօթ ես ճանաշում,
Չունիս հաւատ, ոչինչ կրօն բնաւին.
Այլ գիմկափար, վայրենաբար միշտ հաշում
Վերջ, հետեանք չմոտանելով դլխովին:
Ուսեալ, գիտուն անուն առած, այ խեղճ դու
Կարծումն թէ չկայ խելօք քեզ նըման.
Թէ դու պիտի լինիս այլոց խրատատու,
Բանաս դուսն մեծ դիտութեանց ու ուսման:
Գեռ քո լեզուով մի բան խօսիր դու կարգով,
Ցոյց շնորհքիդ կամ մարդութեան ինչ նըշան.
Ունիս հաւատ, թոնլ իմանանք քո բարբով.
Եւ ոչ վարքով չար, վայրահաչ նըման շան:
Մեծ ու փոքր հարուստ, աղքատ և ոչ ոք
Չունին քեզ մօտ մարդութեան ինչ համարումն,
Չես նշմարում ոտքիդ տակն քո աչօք,
Քեզնում միայն կան գիտութեան շուարումն:

Հոհաւալդ, ծաղը ու ծիծաղ, զբովառալդ,
Այս է միշտ մեծ ապացոյց քո խելքին.
Փողոցի մէջ թողենք անկարդ պօռալդ,
Ենք հասու մեք այս քո վարսոց իսկ ելքին:
Եւ այս խելքով դու դարձել ես հայրենիք՝
Ուր և կամիս լինիլ այլոց կարգավար.
Գնա, գնա, դբաիր դու քեզ վայրենիք,
Քեղնից կինի լաւ առաւարած, իշավար:
Արանից աւել զարմանալին այն է որ,
Հետդ ունիս բերած դասարկ մի մեծ պարկ.
Որ լեցնելց ունիս պիտոյք կարեռ
Աղդիդ կողմից վարք ու բարքով քո անկարդ:
Ի՞նչ երկայանքի՞ որ այդ միտ, կամք քո յիմար,
Պիտի մընան միշտ անկատար, և դու վէճ
Բացելու ես գրով խօսքով անհամար՝
Թէ ազգասէրք չկան բնաւ ձայոց մէջ:
Գրիր, խօսէր ինչ դուրս կդայ քո գլխից,
Ինքդ կինես ամօթալի, խայտառակ,
Երբ երեսիդ առնք թուք, քսենք այն ցեխից՝
Որ պատմումէ Կըուիլովին պարզ առակ:

ԱՅՐԴԱԿԱՑ

Անունդ վարդապետ, Հայր, Տէր Հոգեռ,
Գլխիդ սե վեղար, ձեռնիդ դաւազան,
Յարմար հագուստով, դէմքով ալեռ,
Փառաւոր առն քեզ անուն սրբազն:
Պատուով միշտ պատկառ կան քո առաջե
Օրհնեան առելով, աջդ համբուրեն,

Երդուելով և քո օծութեամբ աջե
Վեհ քթիդ ներքե, խունկ, կնդրուկ, բուրեն:
Ծանրաբայլ ընթացք, քո վսեմ հայեացք,
Քո նիստ և շարժմունք, քո յորդոր խօսքերք
Շատերի կողմից շարժում են հիայք,
Դողնումեն այլ և միւսերի ոսկերք:
Այս ամէն բարի, բայց ասա Հայր Սուրբ
Լիք չեն համեմատ քո վարք արտաքին,
Քո քարոզ, խօսքեր և մոքեր քո նուրի՝
Արգեամիք իսկ գործոց, զգացմանց ներքին:
Չեսու չեն լեզուիցդ ջուխտ քո ականչներ,
Միթէ չեն լսում ինքդ քո քարոզ,
Գովիս հեղութիւն, բայց քո ձանանչներ
Գիտեն, որ ինքը ես հպարտ, գոռոզ:
Ճոխ, պերձ խօսքերով առումես ոսկի,
Բայց գործքովդ դու ինքդ ես արծաթասէր
Եւ պատրաստ ես միշտ կուլ տալ և սկի՝
Թէ այս մասին քեզ ոք չբանասէր:
Ասես թէ պէտք է ողորմիլ որբոց՝
Կոյնպէս և սիրել աղքատ և տընանկ,
Բերելով վկայ շատ խօսքեր սրբոց.
Բայց ասա՞ երբ, մմ ինքդ տուիր մի դանկ:
Փոխան ցոյց տալոյ գործքով օրինակ,
Ինքդ ես շատ աղահ, ժողովող գանձանակ,
Խըռմես այրեաց, որբոց գանձանակ
Յօգուտ չոր գլխիդ, միակ քո անձի:
Ի՞նչ ես յորդորում բաներով թովիչ,
Լինիլ միմեանց հետ հաշտ, խաղաղարար,
Երբ ինքդ ես այլոց ներհակ վրդովիչ,
Ծածուկ գրգուիչ, նենդժոտ, խւովարար:

Ե՞րբ չանարգեցեր ոիս և չար նախանձ,
Խրատելով լինիլ մեղ անցիշաշտոր,
Ապ՝ ասա՛ ընդէ՞ր, Հայր Սուրբ վեհապանձ
Ինքդ մեղանչես ընդէկմ չարաչար:
Ո՛հ, քո բարկութեան չկայ բնաւ ինչ չափ.
Առիծու նման ում չես պատուսել,
Զեյյ բերանիդ ո՛չ սանձ և ո՛չ կապ,
Երբ սկսումես պօռալ, փրփրոսել:
Բայց քարոզութեան դու ժամանակին,
Հեղ, պարկեշտ, խոնարհ խօսումես խօսքեր,
Դնելով գուցէ յոյս գանձանակին,
Ու միշտ բուժումէ քո հոգւոյ վերքեր:
Լսեցինք միւս քո քարոզ իմաստուն՝
Թէ պէտք է լինենք գործունեայ, արի.
Այո՛, դա է մեր պարտք, Հարկ հաստատուն
Պիտանի խըրատ և խորհուրդ բարի:
Բայց ուր են, ասա՛ և քո գործք վաստակ
Յօդուտ քո ազգին կամ սուրբ պաշտօնիդ.
Այս է մի՛թէ, որ՝ դու իբր իմաստակ,
Պարծումես կարգաւ կոչման՝ կրօնիդ:
Ո՛չ արդեամբք՝ գործով, այլ պարապ կեանքով
Սովոր ես միայն ուտել, լսու կոնծել.
Ուրիշ ձեռքով դառնաշխատ ջանքով
Վաստակած ապրուստ ոսկին քեզ գանձել:
Ի՞նչ պէտք քեղ այդքան ով Հայր Արքազան,
Ոյր կարեաց համար, որդումյդ ընտանեաց,
Մի՛ գուցէ ունիս և դու չոկ խիզան,
Կամ թէ կարօտ ես մի այլ պիտանեաց:
Այսպէս լոկ անձամբ, մի դաստարկ դիմով
Վայելես ապրուստ դու քանի անձանց,

Որոնք ՚ի պատիւ քո կոշման վախով.
Չեն կարում հերքել կամ առնել ինչ զանց:
Դու և անպատկառ, անահ, համարձակ,
Որպէս թէ նոցա ինքնակամ իշխան՝
Բարձր ես համարում իրաւունքդ արձակ
Աւելի քան թէ բռնաւոր մի խան:
Հաս ու չհասի և շնչադրամի,
Կամ պսակի մասին խօսեմ ել երկար.
Բանը պարզ կինի և շատ կանհամի
Պատուիդ շդիպիմ, մնաս միշտ վարքար:
Միւս մութ գործքերից.... միւս ել ինչ տրտունջ,
Որը միտ բերեմ, կամ որը ասեմ.
Վայել չէ պիտի լինիմ լուս ու մունջ,
Ցաջող մի գեպքի պէտք է սպասեմ:
Միայն մինչեւ այն ես տամ քեզ քարոզ՝
(թէ և չես լսել որդույդ խորհրդայն),
Քո կոնծած գինին, կերած հայ՝ պուօզ՝
Ազգիդ միս, արիւն է զուս լեղի, թոյն:
Թէ կուզ փախան քո շորիդ ու կապուտ
Հագնելոյ իցես մազեց կամ կաշուից՝
Քո ապրուստ, հագուստ է իսկ կողոպուտ,
Անիրաւ վաստակ, աղքատաց հաշուից:
Բան ու գործդ է նստել պարապ կիշտ,
Վզգն է քեզ համար իբր վարձկան ստրուկ.
Դու չես միտ բերում նորա գառն ցաւ, վեշտ
Պահանջես միայն ծխել քեզ կնդրուկ:
Վայ քեզ վարդապետ, ափսոս այս վեհ կարգ,
Արտաքուստ է միայն կոչումդ հոգեռոր.
Իսկ քո անվայել գործքերդ վարք բարք
Չեն կարող բընաւ լինին յարգեռոր:

Ծատ ես մեզ յիշել՝ տալոց ենք համար
Երբ կ'զայ մեր Տէր, կբանայ ատեան.

Մատածիր, ուրեմն, դու սորա համար,
Կայ և քեզ պատիժ ՚ի յօր յաւիտեան:

Թէ աշակերտ ես Ուսչեղ երկնային՝
Նըմանիր նորան գործքով ու բարքով,
Մի ևս ծառայիր դու մամնային,
Որ ունիս ժողված ազգից մեծ պարկով:

Ի՞նչ քարոզումես, նախ դու կատարիր,
Ցոյց տուր քո անձամբ այլոց օրինակ,
Սուրբ, բարի վարքով զենքդ զարգարիր,
Եւ ոչ արտաքուստ հագուստով մէնակ:

Լեզուդ խօսելուց՝ մի լինիր դու խուլ,
Եւ խրատ տարուց միտք բեր գործերդ,
Ասածդ լսիր, կատարիր անդուլ,
Կհամողեն քեզ շուտ արած փորձերդ:

Պատուիրած դպրաց և վարիսեցոց
Քրիստոսի Փրկչին անդարձ խօսքերն
Մի հանիր ըլնաւ քո սրտից, հոգուց.
Նոքա միշտ կուղղեն քո թիւր մաքերն:

Ահա քարոզիդ ոնկինդիր որդիիդ,
Տայ և ինքն քեզ այս կարճ մի պատուեր,
Խոկ թէ դիպչելու իցէ այն սրտիդ՝
Թա՞ղ լինի սիրոյ այլոց այս նուեր:

ՕԵՐ ԶԲՈՒՈՒԾԱԿԱՆ

Սովորաբար՝ հարսանիք Եւ սակաւք են կենդանիք,
Կան արծաթեայ, սոկելեն, Որ վերջինը վայելեն:

Այս եղէ ես արժան

Շնորհիւ անփորձ օրհասի Ծառայելով իմ Կայսեր
Եօթանասուն ամք դաժան Եւ Հայրենեաց ճիշդ արդար
Արդեն անցին, ես հասի. Գտի յարդանք վասք ու սէր:

Խոր ծերութեան հասակին, Ունիմ վերաս ութ վէրքեր,
Եւ այսօր իսկ սոկելեն Կառտից մնացած յիշատակ.
Հարսանիքիս՝ պլսակին Բայց աշխատել չեմ կայքեր,
Ուրախութեան ողջք եղեն Փողեց, ընչեց եմ դարտակ.

Ընկերք, ծանօթք մասնակից, Եւ վերջի մօտ նուազում,
Որոց սիրով միսիթար՝ Ասեմ ես բաց պարծանօք
Ես միշտ ազատ վասնղից, Չեմ բնաւ զգում իմ հոգում
Կեանը եմ վարել անդադար. Ապաշաւանք, եմ անհոգ:

Ահա աւել քան եօթն տասն Հանգիստ է իմ խղճմատանք,
Իմ տարիքս անցուցի Վարվել եմ ես միշտ պատուով.
Եւ այս կեանքիս մեծ մասն, Չունիմ վերաս մեղադրանք,
Բարի արդեամբք գործածի Անարատ եմ անունով:

Պահեցի և ուժ ու զօրք Չեմ եղել ես չարասեր,
Ես թէ մարմնով թէ հոգով. Չեմ և սիրել ցածութիւն.
Ո՛չ վերին է այս շնորհք՝ Այս են վարուց իմ դարսեր,
Զոր վայլեցի բաց աչքով: Այս և ողջ իմ կացութիւն:

Երկինքն ինձ վարձատրեց՝ Ի՞նչ աւել քան այս բարիք,
Եւ այլ զթավ թանկագին Ի՞նչ մեր կենաց ջոկ պայման,
Որ արժանի ինձ արեց Քան երե լրանան իմ տարիք՝
Տալով խոհեմ, բարի կին: Հանգիստ մանել գերեզման:

Սա մի հրեշտակ՝ պահապան, Այսպէս մինչեւ գալ հերթիս
Սին իմ սրտի հաստատուն, Պիտի զեռ ևս կեանք վարեմ
Ինձ խոհակից, միաբան Պիտի անգին կին, որդիս
Ընկեր, զարդ, գանձ, կայք Քնչքուշ սիրով պարարեմ:
ու տուն:

Կ'Հայելեմ բաց 'ի նրանց
Սէր մտերիմ ընկերաց. ԵՐԲ միմեանց հետ սերտ պարփւ
Որ թանկ է քան ամէն գանձ, Գոհ ընկերացս թանկ սերից,
Միսիթարանք իմ կենաց: Որ իմ սրափ հետ կից են,
Թէ և փոքր է նրանց թիւ, խմեմ, ինդրեմ իմ Տէրից՝
(Բայց այլք չեն պէտք և արժան կեցցեն նոքա միշտ կեցցեն:

Ե Ւ Գ

Ա'զգ իմ՝ աչք իմ, խմումեմ
Ես միշտ կենաց քո անգին.
Զուարթ, ուրախ երգումեմ,
Օրհնելով վեհ քո ողին:
Իմ կեանքս է քո անուն,
Քեզնով եմ ես կենդանի.
Մատաղ քո սուրբ արեւուն
Իմ փառք՝ ազդ հին անուանի:
Խմումեմ և մեր նախնեաց
Բաժակ հոգւոց հանգստեան,
Նոյն և կենաց պատանեաց,
Նորա բողոք սերնդեան:
Կեցցէ Հայոց ազդ համայն,
Կեցցէն եղբարք միաբան.
Չեն մեր ազօթք ընդունայն,
Կիլնի Տէր մեզ պահապան:
Կեցցէ անխառն մեր կըրօն՝
Առաքելոց սուրբ աւանդ.
Կեցցէ ողի վեհ, զգօն,
Ա'յս է մաղթանքս ջերմեռ անդ:

Խ Ո Ս Ո Վ Ը Ե Վ

Ո՛չ կոմն եմ ես և ո՛չ իշխան,
Ո՛չ շահ, ո՛չ խան, ո՛չ վարդապետ.
Կեղծուպատիր կոշմանց փոխան՝
(Որ սուտ փառք են, պարծանք անպէտ)
Միշտ սովոր եմ գըրել յատուկ՝
Ազդ ու առհմբո՛ Հայոց աղդից.
Եւ սորանից եկաւ պառկ
Ինձ շատ և ո՛չ վընաս մեկից:
Այսպէս սուհմաս ես հարազատ,
Հին վեհ ազդիս հաւատարիմ՝
Ոին տիտղոսից հեռի, աղատ,
Եղել եմ և անոխերիմ:
Թէ աղդային գանձանակի
Մէջ ձգել եմ մի դահելան,
Այլոց նըման ես կողմնակի
Չեմ պահանջել խօսք գովական:
Եթէ ազգիս օգտին համար
Արած լինիմ գործ շահաւէտ,
Չեմ պարծեյել, այլ անշմար.
Ճանք եմ արել թողուկ յաւէտ:
Չ'եմ որոնել ոչինչ պատիւ,
Աշխատել եմ իմ կարեաց չափ
Ազդիս համար զիշեր և տիւ
Չ'եմ անցուցել ժամ մի պարապ:
Մէծ փառք է ինձ այլ և իսկ վարձ,
Եթէ յիշեն գէթ իմ անուն,
Թո՞ղ՝ այլք ինդրեն տիտղոս մնապարծ,
Ինձ չդովեն՝ մընամ թագուն:

Կ'գայ մի օր, մի ժամանակ,
Ինձպէս մի ոք խեղճ յուսաբեկ
Կերպէ երդոց իմ եղանակ,
Վ'ասէ կայր Հայ մի Մուսայ բէկ:

ԱՌԵԽ, ԱՌԵԽ ԵՇԿ, ԵՇԿ ԿԱՐՄԻՐ ԱՌԵԽ ԵՇԿ, ԵՇԿ.

(Մանէ՛. Ելէ՛.)

Ե՞րբ կըպտաս և մեր կողմով,
Կարժանանք աւեսնել քո լոյս.
Ե՞րբ կապցնես և մեզ մեղմով,
Մի թռողիր մեզ կարօտ, անյոյս,
»Սիրոն արե, կարմիր արե,
Ե՛կ, տանք ուրախ մեք քեզ բարե:«
Երկար ծածկուած ամպի տակում,
Թագ ես կացել, ասա՝ ո՞ր ես,
Ե՛ր մեղանից լոյսդ ես փակում,
Զես ցոյց տալիս մեզ քո երես:
»Սիրոն արե, կարմիր արե.
Ե՛կ, տանք ուրախ մեք քեզ բարե:«

Արարած ենք քո ստեղծողին,
Թէ և բազդից զուրի և թշուառ.
Կարօտ լուսոյդ կեանք տուողին,
Ո՞ր այլոց միշտ բաց է ու վառ:
»Սիրոն արե և այլն:

Անցաւ աշուն, հասաւ գարուն
Բայց մնան անփոխ՝ մուժ ու խաւար,

ԶԵՆՔ աեսանում քո լոյս ջերուն
Մընացել ենք տիսուր շուար:
»Սիրոն արե ևն:
Մեր այլպիներ, անդք, սէզ, դաշտեր
Չո՞ր ցրահար եղեն աւեր.
Մեր հին բերրի հող ու հովտեր
Դարձան խոպան՝ մեզ իսկ ցաւեր:
»Սիրոն արե ևն:

Ուստի՞ պիտի հնչէ և ե՞րբ
Կամո՞ հողմն երկրի ծագաց՝
Ցրել մռաժ, որ այլոց կերպ
Վայելենք ձիրք եղանակաց
Սիրոն արե ևն:

Ե՛կ, Եկ կարմիր արե սիրուն
— Մեզ մի թողեր անլոյս այսպէս
Ե՛կ, աղաշենք՝ բաց մեր գարուն,
Տեսնենք և մեք քո շնորհք պէսպէս:
Սիրոն արե ևն:

ՎԵՐՋ ԱՌԱՍՅԻՆ:

Յ Ա Ն Կ

Յառաջաբանի փոխանակ	5
Համապատասխանի	7
Գարուն Հայաստանի	8
Տեղագրութիւն Շուշւոյ	10
Բարեմաղթութիւն	18
Կածոռիկ և Մեղու	21
Եղազ	25
Արկածք Համախոյ	30
Հեղինակ ապաշխարող	35
Կեանքի դասեր	46
Վէրք Հայաստանի	75
Երկար կապրեւ՝ թէ համբերես	80
Առօրեայ կեանք	81
Այժմեան դար	86
Վարդապետ	92
Ծեր զենուորական	96
Երդ	98
Խոստովանք	99
Արե, արե՝ եկ, եկ	100

ՎՐԻՊԱԿԻՔ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ:

ԷՎ	ՏՊԱ	ԱՒԹԱՎ	ՈՒՎԵՎ
14	20	առլոյց	պաղոց
16	15	են	կամին
18	26	փափակին	փափագն
29	7	չկիտեմ	չգիտեմ
30	16	կարք	կարգ
31	17	թէ	չէ
34	24	օրինակ	օրինակ
36	9	կրկնիմ	կրկնեմ
—	10	քաղուիր	քաշուիր
—	24	արարմուքով	արարմունքով
38	25	զամաչեցին	զամաչեցի
41	24	քաղեցի	քաշեցի
42	21	երկը	երեք
58	7	միթէ	միթե
59	3	այնուհեթէ	այնուհետե
61	7	կալուածք	կալուած
61	10	կառնին	կառնեն.
—	13	սրբութեամի	սրբութեան
62	2	բիբք	բերք
—	11	ես	եւ
—	16	Մի հրաշք	Մի ջոկ հրաշք.
64	8	սերից	սերից
—	20	կարող	կարող
—	21	Մի թէ հնար է	Միթէ է հնար
65	4	անունդ	անունդ

Է	Տ	Ա	Ո
66	19	գեղիլար	գեղեցկար
69	12	նյը	նյը
—	19	վերադադք	վերադաճք
77	17	Արբազմն	արբազմն
—	22	Հայտաստան	Հայտաստան
78	5	աղիսից	աղեսից
—	8	Անքաժան	Անքաժան են
—	17	քաջութիք	քաջութիք
79	4	հօրին	հօրին
—	5	տէրութի	տէրութի
—	11	դիտութիք, դնեն.	դիտութիք, դնեն.
—	21	կարող է	կարող է
84	9	մեծատանն	մեծատանն
—	14	Կայ	Կայ
85	2	Տէր	տէր
—	3	ազատել	ազատութիւ
—	6	Տէր	տէր
—	9	հողմով	հողմոց
—	12	մեղ	մեղ
86	3	Ա.յո	Ա.յո
87	17	տպա բաղդ	տպաթաղդ
—	28	հոգի.	ոգի
91	16	շմանելով	շմանձելով
92	13	երկրայների	երկրայների
93	16	գործքովդ	գործքովդ
—	18	շրամաեր	շրամաեր
97	19	մերին	մերին
101	14	կարմեր	կարմեր

